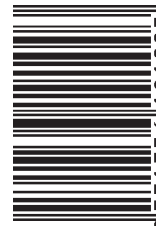

Teie ustavus on nagu hommikune pilv, nagu varakult haihtuv kaste.

Hoosea 6:4

Nr 3 Kolmapäev,
17. jaanuar 2007

Hind 10 krooni

Asutatud
1923. aastal

Aasta vaimuliku valimisest

Esmaspäeval lõppes kandidaatide esitamine aasta vaimuliku ja koguduse juhatase esimehe valimisteks.

Aunimetusi annab aastatel 2007–2016 EELK toetusfondi ettepanekul välja Vaimulike Konverents ja juhataste esimeestele juhataste esimeeste konverents või toetusfondi poolt moodustatud komisjon. Aunimetusega kaasneb võimalus sõita Jeruusalemma või mõnesse muusse palverännaku paika.

Esmaspäeva õhtuks oli oma kandidaadid esitanud Lääne, Lääne-Harju, Ida-Harju, Tartu ja Valga praostkond. Toetusfondi juhataja õpetaja **Jaani Tammsalu** mõnisk, et küllap on kandidaatide esitamisel olnud määravaks ka tihe sõel, mis on teadlikult nii tihedaks tehtud. Küll aga plaanitakse edaspidi statuudis mõni punkt üle vaadata ja vajadusel korrektiivi teha. Näiteks aastatel 2002–2005 on kõigil kolmel aastal järjest liikmete arv tõusnud vaid 11 EELK koguduses, mis vastavalt tingimustes esitatud klauslile vähendab hulga aktiivsete vaimulike võimalust kandideerida.

Toetusfondi tegemisi Eesti Kirikule kajastades kõneles Tammsalu, et käesolevast aastast plaanib fond kinkida igale EELKs laulatatavale abieluparile perekonnapiibli. Neid jagatakse praostkondadesse juba Vaimulike Konverentsil. «EELKs on viimasel ajal palju kõneldud perekonna väärtustamisest vajadusest,» lisas toetusfondi juhataja.

MARI PAENURM

Vaimulikud sel aastal koos kolm päeva

Vähem kui nädal on aega EELK vaimulike igaaastase suurskogunemiseni. Eesti Kirikule avab telgitagust Vaimulike Konverentsi juhatase esimees Marko Tiitus.

Kuidas sujub Vaimulike Konverentsi ettevalmistus nädal enne üritust?

Marko Tiitus: Mõnusalt. Tahan kiita konverentsi juhatast – meil on piisavalt kogemusi, uusi ja värskeid ideid ning ennekõike hea meeskonnatöö. Esmakordselt toimub konverents kolmepäevaseks – see on tõsine väljakutse, kuid loodetavasti saame hakkama. Olime juhatasegaga eelmisel esmaspäeval Villa Andropoffis, käisime üksikasjalikult läbi konverentsi programmi, tutvusime ruumidega ning proovisime järgi toidusedeli ja sauna. Oleme kindlad, et ebameeldivaid üllatusi ei tule.

Millised on viimased takistused?

Tänaseks ei ole veel kindel, kes musitseerivad pidulikult õhtusöögil – väike, kuid oluline nüanss. Tahame, et see õhtu oleks tööpoolest mõnus, pidulik ja meeldejääv, ka emotsionaalses mõttes. Kui koos on sadakond vaimulikku, siis kiriklikul tasandil on see võrreldav presidendi vastuvõtuga. Aga head muusikat kuuleme sel õhtul ilmtingimata.

Kui palju on registreerunud, neist konverentsi liikmeid ja mitteliikmeid?

Tänaseks on registreerunud 107 inimest, neist 98 on EELK vaimulikud. See on rekordiliselt kõrge registreerunute arv. Tore oleks siiski 100 künnis ületada.

Kes on vanim, kes noorim osavõtja?

Vanim vaimulik on 84aastane ja noorim 26aastane.

Milline päevakorrapunkt ja rühmatöö on registreerimisankeetide alusel populaarseim?

Registreerumisel annavad vaimulikud oma eelistused seminaridele, mida peetakse väikestes rühmades. Tundub, et eelistused jagunevad üsna ühtlaselt. See näitab, et vaimulike hulgas on piisavalt erinevate huvide ja kogemustega inimesi. Konverentsile tullakse ilmselt erinevate ootustega ja hinnatakse erinevaid asju. See ei saaks olla teisiti – vaimulik on ka inimene. Muide, lauset «Vaimulik on ka inimene» pakkus üks ametivend kunagi konverentsi peateemaks. Mis aga kujuneb kellegi jaoks tänavuse konverentsi tipppheteks, saab öelda tagantjärele.

Mida paned konverentsile tulijatele südamele, millele tähelepanu pöörata?

Ees seisavad olulised ja võib-olla ka pingelised arutelud uue kirikukäsiraamatu ja EELK arengukava teemadel. Selles seoses on kõnekad Pauluse sõnad möödunud pühapäeva epistlist: «Olge isekeskis üksmeelsed. Ärge mõtelge kõrgilt, vaid laske end tõmmata madalate kilda. Ärge olge oma arust targad» (Rm 12:16).

Küsis

LIINA RAUVASSAR

Valga Peetri-Luke kogudust 30 aastat teeninud õpetaja Peep Audova ütles pühapäeval, et palvetele on vastatud ja kogudus on saanud endale uue õpetaja, keda kaua oodatud.

SIRJE SEMM

sirje.semm@eelk.ee

Vahepeal tundus õpetaja Audovale Valga nii ärapõlatud ääremaana, et siia ei taha keegi tulla. Aga uus õpetaja **Heino Nurk** (48) saabus jõulude aegu Valka otse Ameerika Ühendriikide idarannikult ja pidas esimese jumalateenistuse Valga Jaani kirikus kolmekuningapäeval.

Õpetaja Nurk on kodu sisse seadnud avaras pastoraadimajas ja tunnistas, et on nüüd Valgas elanud rohkem päevi, kui linnas viibinud kogu oma elu jooksul.

Tänu ja tervitus

14. jaanuaril seati Heino Nurk Valga Jaani kiriku õpetajaks. Jumalateenistuse alguses ütlesid tänusõnu koos lilled ja kingitustega pika ja ustava teenistuse eest linna aukodanikule õpetaja Audovale maavanem **Georg Trašanov**, linnaapea **Margus Lepik** ning volikogu esimees **Feliks Rõivassepp**. Peep Audova sõnas rohkearvulise koguduse ees, et siin linnas on ta sündinud, järjekorras 12. õpetajana 29 aastat ja 7 kuud ametlikult kogudust teeninud ja siin tahab ta leida ka viimse rahupaiga.

Ilmaliku võimu esindajate südamlik teretulemast kuulus õpetaja Nurgale. Nii sai sel pühapäeval piduliku väarikusega märgitud õpetaja Audova elutöö ja koguduse teenimise järjepidevus.

Armulauga jumalateenistusel tennis kaasa enamus Valga praostkonna vaimulikest: praost **Vallo Ehasalu**, õpetajad **Andres Aaste**, **Mart Jaanson**, **Jüri Stepanov** ja diakon **Tiit Kuusemaa**. Armulauda jagas Heino Nurk koos õpetaja **Kerstin Kasega**, kellega koos ta aastaid on teinud hingehoiutööd ja -koolitusi. Heino Nurga kojupöördumise ja kogudusse vastuvõtmise tunnustajateks olid ka ema **Juta**, vennad **Tõnis** ja **Ants** peredega.

Pihikõne pidas Tiit Kuusemaa, jutlustas Vallo Ehasalu, algusliturgias teenisid Andres Aaste ja Jüri Stepanov, oreil mängis organist **Jüri Goltsov**.

Valga koguduses on uut lootust: pensionile siirdunud õpetaja Peep Audova (vasakult), koguduse juhatase esimees Kalev Luts ja õpetaja Heino Nurk.

Foto: Tiit Kuusemaa

Pikk tee koju

Imelise lauluga teenisid solist **Anda Põleka**, Nõo koguduse meesansambel ja Valga segakoor Rõõm (juh **Sirje Päss**).

Ameerikast kaasa magistrikraad

Abja-Paluoja apteekrite pere kolmanda pojana sündinud Heino Nurk ordineeriti vaimuliku ametisse 1983. aastal. Eestis on ta teeninud Suure-Jaani, Kõpu, Räpina ja Mehikoorma kogudust, asutas koos mõttekaaslastega 1995. aastal EELK Haiglahingehoiu Keskuse.

On õppinud Usuteaduse Instituudis, lõpetanud bakalaureusekraadiga 1998. aastal Tartu ülikooli. Magistrikraadi kaitses 2000. aasta mais Ameerika Ühendriikides Princetoni Teoloogilises Seminaris pastoraalteoloogia erialal. Oli samas ka kaks aastat doktorantuuris, hetkel jätkab doktorantuuris Philadelphia Luterlikus Teoloogiaseminaris kaugõppes.

Välja arvatud lühemaajalised viibimised Eestis, on Heino Nurk viimased kümmekond aastat elanud Ameerika Ühendriikides. 2002. aasta septembrist kuni kodumaale naasmiseni teenis ta õpetajana E.E.L.K. Baltimore, Seabrooki ja Washingtoni kogudust.

Kodumaale tagasipöördumise plaani pidas Heino Nurk enda sõnul mitu aastat. «Kui korra oled aga kaugele maale läinud, siis tundub seal nii palju kasutamata võimalusi, on üsna raske neist loobuda ja võtta ükskord süda rindu ja öelda, et nüüd ma lähen,» ütles ta jumalateenistusele järgnenud banketilauas. «Mul on rohkelt sõpru, kes on aidanud seda teed tasasemaks teha.» Tõeks saavad sõnad: kodus on sool soolase ja vesi märjem.

Elu läheb edasi

Õpetaja Nurk on leidnud Valgas mõistva ja toetava vastuvõtu. Juhatase esimees **Kalev Luts**,

kes igapäevatoos on spordiobjektide haldava sihtasutuse juhataja, on rõõmus, et enam kui 300liikmeline kogudus ei pea läbi ajama hooldajaõpetajaga, ja lubas, et kogudus teeb õpetaja jaoks kõik, mida saab. Kõigepealt maksab enam palka, kui algselt lubatud.

Kalev Luts loodab, et nad saavad koguduse elu korraldamisega edukalt hakkama, plaani on peetud, esimesed omavahelised kontaktid on väga head. Kalev Luts ütles, et tahab olla tunnustajaks õpetaja Nurga sõnadele: «Olen tulnud, et siit kord pensionile minna.»

Heino Nurk on rõõmus, et Välis-Eesti kiriku idaranniku kogudused ei jää teenimata. Assessor **Tiit Salumäe**, kel seljataga pooleaastane välislähetus Kanadas Vancouveri koguduses, võtab palgata puhkust ja asub 23. veebruarist (esialgu viieks kuuks) teenima Baltimore, Seabrooki ja Washingtoni kogudust.

Tartus mälestati kommunismiohvreid

Laupäeval, 13. jaanuaril meenutati ja mälestati Tartu Jaani kirikus oikumeenilisel palvusel 14. jaanuaril 1919 Tartus bolševike poolt mõrvatud pastor Traugott Hahni, piiskop Platonit ja teisi sel päeval hukatud kristlasi.

Oikumeenilise palvuse viisid läbi EELK õpetajad **Matthias Burghardt** ja **Peter Paenurm** ning preester **Orenti** Eesti Apostlikust Õigeusu Kirikust. Jaani kirikust mindi ühiselt kompanii tänaval asuva hukkamispaiga juurde, kuhu asetati pärg mõrvatute mälestuseks.

1919. aastal mõrvasid enamlasted krediitkassa keldris mitukümmend süütut inimest vahetult enne Tartu vabastamist valgekaartlaste poolt.

«Esimene mõte oli kontrollida kuuldust mahalaskmisest – kiirustasin keldrisse. Milline õudne vaatepilt seal avanes! Kohe sissekäigu ees nägin meesterahva verist ja kohutavalt moonutatud laipa ning selle kohal südantõlõhetavalt nutvat naist. Keldri eesosa olid juba kogunenud inimesed /.../. Üks neist osutas käega keldri sügavusse ja hüüatas: «Vaadake, mida need elajad on teinud!» Tööpoolest, ma nägin midagi ko-

hutavat ja unustamatut... Terve kuhi purustatud koljudega veel jahtumata laipu,» jutustas kaasagne pärast veriseid sündmusi. (Katkend raamatust «Õigeusu hingekarjased Eestimaal».)

Gotthilft Traugott Hahn sündis 13. veebruaril 1875. aastal Rõuges vaimulik Elieser Traugott Hahni (1848–1939) pojana 12-lapselise pere kolmanda lapsena. Tudeeris Tartu ja Göttingeni ülikoolis teoloogiat, akadeemiliselt kuulus korp! Arminia Dorpatensis. Vaimulikuna teenis Tallinna Õlevist (1899–1902) ja Tartu Ülikooli kogudust (1902–1919). Oli alates 1902. aastast Tartu üli-

LIINA RAUVASSAR

Asutatud 1923. aastal

Õpetaja õppivas koolis ja ühiskonnas

TIIT SALUMÄE,
assessor

Sellel teemal toimus Haapsalu kutsehariduskeskuses Eesti XII haridusfoorum. Koolil ja kirikul on palju ühist. Elukestva õppe ühe kandjana on ka kirikuõpetaja õppivas koguduses ja ühiskonnas. Veame sisuliselt sama vankrit, oleme samas paadis. Kas tunnetame seda?

Kooli ajalugu on tihedalt seotud kirikuga. Saare-Lääne piiskopkonnas asutati toomkool 1251. Kui 17. sajandi lõpul sündis eesti rahvakool, oli usuõpetuse andmine ühendatud vajadusega õppida lugema. Aga mitte usuõpetusest ei taha ma täna kirjutada, kuigi see on jätkuvalt oluline teema.

Üks haridusfoorumi probleem on – aastate jooksul on käidud välja olulisi ideid koolielu tõhustamiseks, aga väljund on ebapiisav. Tõnu Ots nimetas, et ta saab haridusfoorumi missioonist aru kui haritlaskonna hääletorust ja signaalidest üldsusele. Kool ja kooliõpetajad tõid välja mitu kooli ja ühiskonna valupunkti, mida kool üksida ei suuda lahendada. Foorumi probleemiks on läbi aastate olnud see, et tema hää ei kosta ühiskonda. Seda võib tõdeda ka viimase foorumi kohta, meediakünnise ületas ta siiski tänu sellele, et president foorumil osales.

President Toomas Hendrik Ilves ütles oma kõnes: «Mulle meeldis lause, õigemini väljend peagi kümme aastat vanaks saavast dokumendist «Eesti haridusstrateegiad 2015», mis kuulutab hariduse eestlaste rahvusreligiooniks. See on usk teadmiste jõusse, et just haridus teeb ukseid lahti, aitab jõuda igas mõttes rikkama ja täisväärtuslikuma eluni. Eesti rahvas jõudis selle äratundmiseni hiljemalt 19. sajandil, kui talupered saatsid oma keskmise või noorema poja linna kooli. —/ Me peaksime seda usku hoidma. See tähendab, et peame õppima. Õppima peavad kõik, nii president, haridusminister, koolijuht, õpetaja kui ka õpilased.»

Haridusminister Mailis Reps sõnas: «Õppivas koolis on senisest enam vaja õpetajal arvestada õpilaste erivajadustega, just selle mõiste arvestamine laias diapasoonis. Siia kuulub nii andekate leidmine ja nõustamine kui ka õpiraskustega õpilaste toetamine.» Kanadas pärismaalaste etnograafiamuuseumis läks minu mõte Oskar Lutsu «Kevade» tegelaste juurde. Mõtlesin Joosep Tootsile, XIX ja XX sajandi vahetusel õppis Paunvere külakoolis talupoiss, kes küsis oma vastset pinginaabrilt, kas see ikka on lugenud punanahkadest. Tähelepanu osaliseks sai Toots küll, aga vaevalt ergutas see teda õppima. Ta võitles oma koha elus välja, aga kool jäi talle lahetatuks elust. Küsin, kas tänapäeva kool käitub teisiti? Vaevalt.

Foorumil kõneldi ka sellest, et noored ei tule enam kooli õpetajaks ja need, kes ka tulevad, lahkuvad esimese-teise aasta jooksul. Probleemina nähti õpetaja madalat mainet. Õpetajaskond vananeb, 10% õpetajatest on alla 30 aasta vanad. Viimasel sügisel jäi tühjaks pool õpetajakoolituse kohadest. Noore õpetaja hirmudest nimetati: õpetajakoolitus on kaotatud aeg, see on takistuseks edasises karjääris (eriti meesõpetajal), palk on madal, töökeskkond on raske.

Mööda ei saadud kooli distsipliinist. Õpetaja ja õpilase õigused-kohustused on tasakaalust väljas. Õpetaja kohustuste suurendamisega on üritatud asendada õpilase kohustust õppida.

Raha kujunes kahetsusväärseks keskeks teemaks kohtumisel parteide esindajatega. Küllap andis selleks põhjuse lähenev riigikogu valimine. Minule jäi kõige nõrgem mulje ministrikandidaatide esinemisest, kus vestlusjuhil õnnestus jätta mulje, et kogu hariduspoliitika on vaid raha jagamine. «Õpetajale topeltalk» temaatika andis foorumilistele uut lootust.

Tõnu Ots tõdes, et ühiskonnas nagu kooliklassiski saab mõjule pääseda: **jõuga** (võim, otsustusõigus, tasustamine, eelistamine, raha), **juhtimisega** (kaasahaaramine, põnevate ürituste korraldamine, huvi äratamine) ja **arvamusliidri rolliga** (hinnangute andmine, seisukohtade avaldamine, «verbaalne paikapannemine», sildistamine, hüüdnimedega varustamine).

Mida haridusfoorumil valida on? Võimu ja otsustamisõigust pole, massipsühhootiliste ürituste (mitting, laulupidu, streik) korraldamiseks vahendeid pole. Jääb üle ainult kolmas – arvamusliidri roll ja sellele viitab ka sõna «foorum» algne tähendus – turukoosolek.

Haridusfoorum jättis lootusriikka mulje. Edu eesti koolile ja tarkust kooliõpetajale.

Sõjaväelane on harjunud distsipliiniga

Möödunud nädalalõpu traagilised sündmused Tallinnas vähendasid eestlaste rahvaarvu 4 inimese võrra, elavate killast on lahkunud perekond Lauri: ema, isa ja kaks tütar.

Reedel, 12. jaanuaril leiti oma kodust kägistatuna Aire Lauri ja kaks tütar; järgmisel päeval, 13. jaanuaril Paldiski lähedalt metsast pooduna Janek Lauri. Kuni mullu suveni töötas kokku üle kümne aasta ta kaitseväes teeninud leitnant Janek Lauri Kaitseväge Logistika keskuse tagalapataljonis, 2004. aasta teisel poolel oli ta pool aastat rahuväe missioonil Kosovos.

Hoiakud tsiviilellu kaasa

Otsimata küll meelevaldset seost missioonil käimise ja traagilise sündmuse vahel, usutles Eesti Kirik vanemkaplan leitnant **Gustav Kutsarit**, kes tundis perekond Lauri isiklikult ning oli Janek Lauri pihhiisa.

Leitnant Kutsar kinnitas, et

sõjaväelane on harjunud distsipliiniga, kellaegadest kinnipidamise ja selgete korraldustega. Erru minnes võtab sõjaväelane harjumuspärased hoiakud kaasa, kusjuures ta on edukas uues ametis, kui sõjaväes väärtustatud tingimused on täidetud. Vastupidisel juhul, kui tal on halb ja tsiviilamet erineb eelnenust väga, püüab ta ebamäärasest olukorrast välja pääseda.

Küsimusele, kas välismissioonil võib juhtuda midagi, mis mõjub rängalt inimese psüühikale, vastab vanemkaplan: «Jah, missioonipiirkonnas juhtub asju, mida inimese psüühika ei taha vastu võtta – sellest tekib psüühilise trauma järgne stressireaktsioon, millest omakorda võib edasi välja kujuneda stressihäire (kõrgendatud valmisolek reageerimaks ohtudele), unetuse probleemid, ärritus jms.»

Missioonil olles eemal probleemidest

Gustav Kutsar nendib, et nimetatud reaktsioonid kaovad tavaliselt poole aasta kuni aastaga. Võimalikuks depres-

siooni allikaks nimetab ta olukorda, kui sõjaväelane läheb kohe pärast missiooni sõjaväe teenistusest reservi: «Siis võib tema elu sattuda ebamäärasele olukorda, mis tekitab stressi, kuna pole kindlat struktuuri ja see võib pikapeale viia depressioonini.»

Juhtunud uurivad eksperdid, enne lõppraportit pole õige spekuloida võimalike põhjustega. Samuti pole õige tõmmata paralleele eelmisest suvest erru siirdunud Janek Lauri sõjaväelase elukutse ning äsja juhtunu vahel.

Sõjaväelased, kes elavad samas ühiskonnas, võivad sattuda samasuguste kirgede või pahede kiuksi, millega puutuvad kokku kõik teised ühiskonna liikmed. Teenistus missioonipiirkonnas vanemkaplani sõnul (vähemalt Kosovos ja Bosnias) on sõjaväelastele kergenduseks, kuna sellega tõuseb elatustase. Leitnant Lauri puhul võib väita, et missioonil olles oli ta eemal nendest probleemidest, mis puudutasid tema isiklikku elu kodumaal.

LIINA RAUDVASSAR

Vana kiriku noor kogudus

Tallinna Püha Vaimu kogudus tähistas pühapäeval 130. aastapäeva.

Pidulikul jumalateenistusel teenisid kõik koguduse õpetajad: **Gustav Piir, Tiiu Hermat, Märten Andersson ja Valdek Johanson**. Lauluga teenis kaasa koguduse kammerkoor **Riho Ridbecki** juhatusel ja organist oli **Kristiina Hoidre**. Juubelile olid tulnud sõpruskoguduste esindajad Soomest Helsingi Taivallahti kogudusest ja Ylöjärvi kogudusest.

Eestlaste osakaal Püha Vaimu koguduses hakkas jõudsalt suurenema 19. sajandil seoses tööstuse arenguga ja eestlaste tulekuga maalt linna.

Püha Vaimu kogudus soovis oma kirikut, et vabaneda rae-härrade võimu alt. Alustati oma kiriku ehitamist. Kui 1867. a Püha Johannese (Jaani) kirik valmis sai, siis mindi Püha Vaimust uude kirikusse üle pidulik rongkäigus. Väiksem osa liikmetest läks mujale, näit Kaarli kogudusse, mis oli taasasutatud 1862. a ja kasutas Toomkirikut niikaua, kui Kaarli kirik 1870. a valmis. Ehkki eestikeelseid jumala-

Püha Vaimu koguduse õpetajad (vasakult): Valdek Johanson, Märten Andersson, Gustav Piir ja Tiiu Hermat. Õpetaja Piir selja taga seisab Ylöjärvi koguduse emeritõpetaja Antero Honkkila.

Foto: Tiiu Pikkur

teenistusi on Püha Vaimu kirikus peetud juba 1531. aastast, asutati praegune kogudus 1877. aastal. Kümme aastat tühjana seisnud Püha Vaimu kirikusse asutasid kaks meest kingsepp **Agasild** ja kohtuteen **Wender** uue koguduse, mis on täna 130. aastapäeva tähistanud koguduse sünniaastaks.

Kogudust on teeninud kaheksa vaimulikku, neist kõige kauem (aastatel 1964–1994) peapiiskop **Jaak Kivimäe** jun. Praegu on Püha Vaimu kogudusel neli õpetajat ja teenistusi peetakse ka inglise, läti ning viipekeeles.

Tiiu PIKKUR

Mihkel Kukk sai Valla Veduri

Taliharjapäeval, 14. jaanuaril jagati Kodila põhikooli saalis Rapla valla kultuuripreemiaid Valla Vedur, teiste laureaatide hulgas pälvis tunnustuse õpetaja Mihkel Kukk.

Rapla koguduse õpetaja Mihkel Kukke autasustati 2006. aasta valla kultuuriauhinnaga seoses tema panusega valla vaimuella. Kuna Rapla vallas ja linnas on kirik «keset

küla», siis koondub mitu kultuurisündmust just pühakojade müüride vahele. Seega on vaimulik olulisi vaimuelu vedajaid.

Mihkel Kukk on Eesti Kirikule antud intervjuus tagasihooldlik: «Ma ei võta seda preemiasaamist väga tõsiselt. On ju loomulik, et õpetaja seisab hea ka kohaliku vaimuelu eest. Ma ei arva, et seda peaks eraldi autasustama.»

Valla kultuuriauhind, mida

antakse välja kolmandat aastat, omistatakse üksikisikule, ühendusele või ettevõttele, kelle tegevus piirkonna kultuuris on olnud silmapaistev. See on aastaauhind, millega tunnustatakse kultuurilisi algatusi, loomingulisi saavutusi ja jätkusuutlike traditsioonide hoidmist. Auhiinaks on koos tunnuskirja ja rahalise preemiaga klaasist ese, mis kannab nime Valla Vedur.

EK

PRAOSTKONNA
UUDISED

Viru

Aasta esimesel nädalal peeti juba teist korda palvenädalat ka Jõhvi ja Kohtla-Järve kogudustes. Palvenädalat peeti Jõhvi ja Kohtla-Järve metodisti kirikus, Jõhvi Kristliku Keskuse koguduses, Uue Põlvkonna koguduses, Kohtla-Järve baptistkoguduses, Kohtla-Järve Jumala Sõna koguduses ja EELK Jõhvi Mihkli koguduses.

Nendest kogudustest on kaks eestikeelseid, kolm venekeelseid ja kahes toimuvad teenistused mõlemas keeles. Palvenädala jumalateenistused toimusid kõigis kogudustes mõlemas keeles, osa võttis enamik nimetatud koguduste vaimulikke. Palvenädalal kõneldi perekonnast, kogudusest, linnast.

Nädala juhatas sisse 2. jaanuaril toimunud palvus-hommikusöök Jõhvi vallavalitsuses, millest võtsid osa nelja erineva konfessiooni vaimulikud ja valdav enamik vallavalitsuse töötajaid. Jõhvi koguduse õpetaja Peeter Kaldur ütles, et see oli esimene taoline üritus Ida-Virumaal ning sai väga positiivse tagasiside osaliseks vallavalitsuse töötajatelt, olles suurepäraseks avalöögiks uue aasta esimesele tööpäevale.

Saarte

Nädalavahetusel üle saarte liikunud ja seal tuhandeid majapidamisi elektrita jätanud tugev tuul jättis sel korral kirikutornid paika.

Kihelkonna koguduse õpetaja Rene Reinsoo mõnits, et praegu taastatava kirikumüüri katet on tuul küll räsitud, aga midagi hullu pole juhtunud ning elu läheb oma rada edasi.

Hiiu maal on sealse kirikuõpetaja Argo Oleski sõnul jäänud ennustatud torm tulemata ja tugevamad tuuleiilid pole sellist kahju tekitanud, nagu prognoosi järgi karta võis.

Kuressaares 134 cm ja Pärnus 176 cm üle Kroonlinna nulli kerkinud veetase tekitas seal kandis küll üleujutusi, kuid suuremat kahju kaasa ei toonud. Eesti saartel ja rannikualadel möllanud tuuled olid tormi mõõtu Rootsisis ja Soomes, kus oli ka hukkunuid ning elutegevus piirkonniti suuresti häiritud. Selle nädala teiseks pooleks on ilmaennustajad lubanud veetaseme uut tõusu ja tugevat tuult.

EK

Konsistooriumi otsusest

OÜ Kiriku Varahaldus nõukogu liikmeteks kinnitati **Aivar Berzin, Patrik Göransson, Mart Einpalu, Illar Hallaste ja Mati Maanas**. Nõukogu koosseisu volitused kestavad 13. jaanuarini 2008.

EELK autasude komisjoni liikmeks nimetati **Erkki Holmberg**.

EESTI KIRIK

Ülikooli 1, 51003 Tartu, tel 733 7790, faks 733 7792, e-post ek@eelk.ee
Kodulehekülj internetis: www.eestikirik.ee
Väljaandja: SA Ajaleht Eesti Kirik, registrikood 90007336
Sihtasutuse nõukogu esimees: Jüri Ehasalu

Kolleegiumi esimees: Mihkel Kukk
Peatoimetaja: Sirje Semm, sirje.semm@eelk.ee, 733 7791
Teoloogiline konsultant: Urmas Petti, urmas.petti@eelk.ee
Tegevtoimetaja kt: Liina Raudvassar, liina.raudvassar@eelk.ee, 733 7793
Toimetajad: Rita Puidet, rita.puidet@eelk.ee, 733 7797
Mari Paenurm, mari.paenurm@eelk.ee, 7337794

Reporter: Tiiu Pikkur, tiuu.pikkur@neti.ee, 511 5801
Küljendaja: Salme Uustare, salme.uustare@eelk.ee, 733 7790
Levijuht: Sirje Kasemaa, 733 7795
Raamatupidaja: Krista Jaakson, Jaakson_7@hotmail.com, 733 7795
Veebimeister: Hannes Heinsar, hannes@imagis.org
Kaastööd: kaastoo@eelk.ee
Tellimused: ek.tellimus@eelk.ee

Evangeelsete Kirikute Osadus Euroopas

Evangeelsete Kirikute Osaduse Euroopas tegi võimalikuks «*Euroopa reformatoorsete kirikute konkordia*». Selle dokumendiga, mis sai lõpliku kuju 16. märtsil 1973 Baseli lähisel Leuenbergis (sellist ka nimetused *Leuenbergi Konkordia* (LK), ning *Leuenbergi Kirikuteosadus*), jõudis lõpule Euroopa tasandil läbi viidud ja aastakümneid väldanud põhjalik teoloogiliste õpetuskõneluste protsess.

Üheks innustajaks oli seejuures Kirikute Maailmanõukogu usu ja kirikukorra komisjon, osalejateks ka luterlaste ja reformeeritute ülemaailmsed konfessionaalsed osadused. Väljatöötatud tekstile kirjutas paari aasta jooksul alla ca 70 kirikut. 1975. aastal tegi seda ka toonane peapiiskop **Alfred Tooming**. LK-le allakirjutamine ja seeläbi liitumine Leuenbergi Kirikuteosadusega aga jätkus. Tänapäevaks kuulub sellesse enamik evangeelseid kirikuid Euroopas – arvult 105 kirikut.

Klassikaliste usupuhastusega seotud kirikute, s.t luterlike ja reformeeritute ning nende ühinemisel tekkinud uneeritud kirikute kõrval on ka mõni kirik, mis olles tänapäevaks laadilt lähedane reformeeritud kirikutele, näeb end seotuna reformatsiooni-eelsete valdeslaste ja böömi vendade liikumistega. Lisadeklaratsiooni vahel on kirikuteosadusega liitunud ka seitse metodisti kirikut Euroopas.

2003. aastal, kui kirikuteosadus oli saanud 30aastaseks, muudeti vähetuntud paigaga seotud nimi, ka EELK heakskiidul, Evangeelsete Kirikute Osaduseks Euroopas.

Evangeeliumil rajanev osadus

EKOE alusdokumendis, LKs, kirjeldatakse *ühist arusaamist evangeeliumist*, mille kohast mõistmist olid usupuhastuse isad väljendanud õigeuskõpetustes, ning seda avatakse lähemalt ühenduses evangeeliumi kuulutamise, ristimise ja armulauaga. Selles valguses ületatakse ka õpetuslikud vastuolud ja hukkamõistmised, mis olid reformatsiooniajast saadik kirikuid lahutanud ja osadust takistanud.

Tuginedes üksmeelele, millele ollakse jõudnud fundamendalse ja tsentraalse suhtes, evangeeliumi mõistmises, *deklareeritakse LKs kirikuteosadust*. LK-le alla kirjutatud kirikud on ükssteisega kantсли- ja armulauaosaduses. Üheskoos ollakse võimelised pidama jumalateenistust. Ja nimelt ka nõnda, et nt luterliku kiriku õpetaja peab ja pühitseb armulauaga jumalateenistust reformeeritud kirikus ja vastupidi. Nõnda tunnustatakse ja jaatatakse üksteist kirikuna.

Et tegemist on seega *olemuslikult jumalateenistusliku osadusega*, sai mitmeti nähtavaks ja kogetavaks ka 6. täiskogul Budapestis: täiskogu alustanud ja lõpetanud armulauajumalateenistustel, igapäevastel palvustel, pühapäeval toimunud kogudusekülastustes, kus täiskogul osalejad jagunesid väikesteks rühmadeks, et pühitseda jumalateenistusi kohalike luterlaste, reformeeritute ja metodistide kogudustes.

Alljärgnev ülevaade asetub Eesti Kiriku alustatud artikliseriasse (vt EK nr 50, 6.12.2006) Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku oikumeenilistest sidemetest. Selle ajendiks on aga hiljutine oikumeeniline suursündmus, mis mõjutab evangeelsete kirikute koostelu Euroopas, on oluline aga ka hõlmavamal oikumeenilisel suhteljal. 12.–18. septembrini 2006 toimus Budapestis Evangeelsete Kirikute Osaduse Euroopas (EKOE) – Leuenbergi Kirikuteosaduse – 6. täiskogu.

THOMAS
ANDREAS
PÖDER,
TÜ usu-
teaduskond,
EELK
delegaat
EKOE
6. täiskogul

ritute ja metodistide kogudustes.

Asjaolu, et EKOE juurdub jumalateenistuses, meenutab ja rõhutab nii mitmes olulises sõnavõtus kui täiskogu poolt vastu võetud lõpparuandes. Jumalateenistusliku osaduse süvendamisele aitas täiskogul kaasa ka värskest valminud paljumeelse EKOE lauluraamatu «Armulaulud» kasutamine.

EKOE rajanemine jumalateenistuses – kantсли- ja armulauaosaduses – väljendab kokkuvõttes veendumust, et see kirikuteosadus *rajaneb Jeesuse Kristuse enda kohalolul ja toimimisel*. Tema on kiriku alus ja kriteerium. Jaatades seda usupuhastuse radikaalset taasavastust, keskendudes õigeuskõpetustele, keskendutakse kolmainu Jumala lepitavale, vabastavale toimimisele Jeesuses Kristuses.

Seepärast on tegemist olemuslikult jumalateenistusliku osadusega; osadusega, milles keskmeks ja lätteks on Jeesuse Kristuse enda kohalolu, kolmainu Jumala enda toimimine. Niisiis, see üksmeel tsentraalses võimaldas LK abil lõpetada enam kui 450 aastat väldanud kirikulõhe luterlaste ja reformeeritute vahel Euroopas.

See üksmeel aluses võimaldas paljudel kirikutel üksteist tunnustada. Samas ei tähenda see aga erinevuste tasulitumist, ei tähenda, et erimeelsused oleksid ükskõik, ei tähenda, et tõeteadvus ja tõeküsimus nendega seoses oleksid tähtsusetud. Küll on aga nõnda, et erinevused üksikasjades on integreeritud üksmeelde tsentraalses. Nii ei ole nad enam lahutavad – ei ole takistuseks kirikuteosadusele –, küll aga vajavad selgitamist ja nõuavad nõnda edasist teoloogilist tööd.

Selles seoses väärib rõhutamist asjaolu, et *LK ei ole uus usutunnistus*, mis kuidagi vahendaks, asendaks või muudaks kirikute seotust oma õpetusalustega. Erinevad kirikud jaatavad ja tunnustavad üksteist kirikutena, seotuses enda jaoks kohustavate usutunnistuste külge (või siis arvestades oma usutunnistuslikke traditsioone).

Niisiis, EKOE puhul on see nimelt iga kiriku jaoks kehtiv õpetuslik alus, mis teeb üldse võimalikuks – võiks isegi ütelda: kohustab – taolise üksmeele artikuleerimise ja üksteise tunnustamise. LK näol ei ole tegemist mingi uniformse uue õpetusaluse sõnastamisega, vaid instrumendiga, mis võimaldab näha ühtsust erinevustes. EKOE on ühtsus, milleni on jõutud erinevuste kaudu, mitte erinevuste arvelt või erinevustest loobumise hinnaga.

Just see on põhjus, mispärast EKOE *teostumise üheks põhielemendiks* on olnud ja on jätkuvalt *õpetuskõnelused*. Juba LKs nimetatakse valdkondi, millega on seotud kirikute õpetuserinevused ning mille kallal kohustatakse edasi töötama. Samuti rõhutatakse, et ka ühine arusaamine evangeeliumist vajab edasist süvendamist, pühakirja tunnustuse naal läbikatsumist ja olevikustamist.

Ühine vaevanägemine töö nimel ongi olnud üks põhilisi osaduse teostamise ja süvendamise viise. Õpetuskõnelusi on viidud läbi tervel real teemadel. Seejuures on olnud nende teostamise viis erinev ning nende tulemuste suhtes on EKOE täiskogudel võetud erinevaid seisukohti. Niisiis, nende dokumentide staatus on erinev. 1995. aastast avaldatakse relevantseid materjale sarjas «Leuenbergi tekstid».

Kõige kaalukam ja representatiivsem on senistest EKOE õpetuskõneluste tulemustest uurimus «*Jeesuse Kristuse kirik*», mis mõistab end reformatoorse panusena oikumeenilisse dialoogi. 1994. aasta täiskogu Viinis võttis selle dokumendi ühehäälselt vastu ning palus kirikuteosaduse kirikuid arvestada seda oma oikumeenilistes kõnelustes ja edasises töös.

Lisaks õpetuskõnelustele *kohustuvad* kirikud LKga koostööle *tunnistamises ja teenimises* kohalikul, regionaalsel ja Euroopa tasandil. Veendumus, et ühiselt ollakse osa ühest ja ainsast Jeesuse Kristuse kirikust, on seotud veendumusega, et kiriku Issand vabastab ja kohustab ühisele teenimisele.

Evangeelsete Kirikute Osadus Euroopas

- EKOEsse kuulub tänase seisuga 105 evangeelset kirikut üle Euroopa.
- EKOE alusdokument on Leuenbergi Konkordia (1973).
- EKOE asub internetis aadressil www.leuenberg.net.
- EKOE üheks presidendiks oli 1994–2001 peapiiskop Jaan Kiivit jun.
- EKOE kantselei asub alates 01.01.2007 Viinis, seda juhib luterlastest peasekretär Michael Bünker.
- EKOE 13-liikmelise nõukogu eesotsas on kolmeliikmeline presiidium, mida juhib Šveitsi Evangeelsete Kirikute Liidu president õp Thomas Wipf, kaaspresidentideks on õp dr Stephanie Dietrich Norra kirikust ja prof dr Michael Beintker Saksamaa Evangeelsest Kirikust.

Evangeelsete Kirikute Osaduse Euroopas 6. täiskogu plenaaristung Budapestis.

Foto: EKOE kodulehekülj www.leuenberg.net

Vaim, oim ja võim

ALAR KILP
alarkilp@ut.ee

Sõna «oim» kasutame me igapäevaselt väga harva. Minule jäi sõna «oim» meelde George Orwelli romaanist «1984», kus üks autori poolt kasutatud olulistest mõistetest *double-think* (otsetõlge oleks «topeltmõtlemine») oli eestindatud mõistega «kaksisoim». Toona jõudsin arusaamisele sellise eestinduse tähendusest alles ingliskeelse algteksti abiga.

Vaimu ja võimu suhete puhul võiks rääkida mitte kahest, vaid vähemalt kolmest osapooltest. Lisaksin vaimule ja võimule juurde oimu, millega viitan neile, kelle elutegevuse ja maailma mõtestamise viis lähtub *mõtlemisest* ja *mõistusest* («oim» kui taip, aru).

Selles, kes esindab võimu, oleme ilmselt kõik üsna ühel meelel. Võimu teostavad kõikvõimalikud poliitilise võimu kandjad alates riigijuhtidest ja riigikogulastest kuni teatud riigi-palgalisteni (nt politseinikud) välja. Nii näitab meile riigikogu või kohalike volikogude valimistel kandideerimine (isegi erakonna nimekirja tagumises otsas), et inimene läheb poliitikasse, seob ennast võimu ja kõige sellega kaasnevaga.

Vaimu osas aga üksmeel puudub. Kord räägitakse mingsugusest kummalisest Tartu vaimust, mida on palju kergem määratleda selle põhjal, mida ta ei ole (Tartu vaim on kõik see, mis *ei ole Tallinn*), kui rääkida sellest, milles Tartu vaim tegelikult seisneb. Vaimu võivad vastavalt vajadusele esindada nii haritlased, erinevad kultuuri- ja loomeinimesed kui ka kirikud ja kristlased.

Leian, et pilt läheb palju selgemaks, kui vaimust eristada oim (ehk haritlased ja teadlased). Kogu läänemaailma ajaloos, ja kuni tänase Eestini välja, võib ju eristada nii teaduse ja religiooni (praegu on kuumimaks teemaks ilmselt religiooniõpetuse koht riiklikus õppekavas), teaduse ja poliitika (küsimus haritlaste kaasamisest poliitikakujundamise protsessi) kui ka religiooni ja poliitika (riigi ja kiriku suhted) suhteid. Kõik mainitud suhteliigid võivad väljenduda koostöös, konfliktis või ühe allutamises teisele.

Elu on näidanud, et kõigi kolme vahel toimub teatud konkurents – teadlased kipuvad arvama, et just nende töö on kõige olulisem (ühiskonna ja inimelu edasiviimine eeldab asjade *õiget mõistmist*, mistõttu poliitika peaks järgima teadlaste ekspertisi ning ka tõde religiooni kohta tuleneb just teaduslikest uurimustest); poliitilise võimu kandjad võivad leida, et praktika on olulisem mistahes paberi määrimisest ja metafüüsikast ning lõpuks loeb vaid see, mis on võimalik reaalselt inimeste reaalses maailmas; vaimu-inimestel omakorda on kalduvus mõelda, et just nad on kõige lähemal viimsele tõele inimelu ja ühiskonna olemusest ja mõttest.

Inimese ihu aga lakkab toimimast niipea, kui üks eluks vajalikest osadest temas enam ei toimi. Ning ajal või kopsudel on väga raske teha oma tähtsat tööd edasi juhul, kui süda enam verd ei pumpa. Samamoodi on inimühiskonna jaoks tervikuna üliolulised nii oim, vaim kui võim. Ükski neist kolmest ei saa hakkama ilma teisteta, ehkki nad tihti seda ise ei tea.

Nii on LK kirikuteosaduse teostumise olemuslikeks aspektideks üheskoos kuulutada evangeeliumi ning tegutseda õigluse ja rahu eest maailmas. Selleks vabastab ja sellega seob evangeelium!

EKOE on muidugi kõike muud kui staatiline ja jäik suurus. See on elav osadus – osadus, mille tugevdamine ja süvendamine nõuab koostööd ning mille palet kujundab kirikute ja inimeste enesepanustamine. See on osadus, mille paljutasandilise teostumise intensiivsus on eri aegadel ning maades ja regioonides olnud erinev.

Selles osaduse dünaamikas on kirikute jaoks 80ndate aastate lõpust saadik muutunud üha aktuaalsemaks *Euroopa terviku kui ühise tegutsemisruumi mõõde*. Esile on kerkinud väljakutsed, mis on seotud Euroopa jätkuva kokkukasvamisega, Euroopa Liidu laienemise ja arenemisega. Selle ühiselt jagatud hõlmavama ruumi kujundamisse võiksid anda ja peaksid andma evangeelsed kirikud panuse võibolla just üheskoos.

6. täiskogu: osaduse kujundamine – evangeelne profiil Euroopas

EKOE *tähtsaimaks organiks on täiskogu*, mis koguneb umbes iga 6 aasta järel nädalaks ajaks ning määrab kindlaks EKOE edasise tegevuse põhihooned, otsustab uute õpetuskõneluste teemad ning valib 13-liikmelise nõukogu (end. täitevkomitee). *Nõukogu* vastutab täiskogude vahelise töö eest, seda juhib ning esindab 3-liikmeline *presiidium*. (Nõukogu tegevust toetab omakorda EKOE kantselei, mida juhib peasekretär.)

1994. aastal Viinis toimunud 4. täiskogu juhtimõttega «Kasvav osadus tunnustamises ja teenimises – reformatoorset kirikud Euroopas», oli lisaks juba nimetatud dokumendile «Jeesuse Kristuse kirik» EELK jaoks iseäranis mälestusväärne ka asjaolu tõttu, et EELKd esindanud, äsja peapiiskopiks saanud **Jaan Kiivit** valiti kirikuteosaduse etteotsa, s.t üheks presiidiumi liikmeks.

(Järgneb.)

Marek Strandberg on mees, kelle mõtteid peavad mõned utoopilisteks, teised näevad taolises analüüsis tarka tervikut ning ainuvõimalikku edasiteed meie kõigi jaoks.

Eesti inimene tunneb Teid kui roheline mõtteviisi propageerijat ja alalhoidlike teadusideede maaletoojat, nüüd ka kui erakonna Eestimaa Rohelised juhatuse esimeest. Olete oma elus palju ameteid pidanud, kuidas jõudsite praeguste töökspidamisteni?

Minu ilmavaade looduse ja ühiskonna seostele ning inimese päris suurele vastutavale rollile selles suhtes pärineb paari aastakümne tagant. Selle mõistmise kujunemisel aitasid kindlasti kaasa Tartu ülikooli rikkalikud eneseharimisvõimalused.

Toona (st 1983–1988) polnud veel kujunenud arusaama, et õppimine on investeerimine ja haridus äri. Tudeerisin sel perioodil vägagi erinevaid valdkondi. Enda põhilisele, keemiaerialale lisaks. Meditsiini, bioloogiat, kirjanduse ja kultuuri ajalugu ja muudki. Sel perioodil kujunenud tervikpilt sai juba üsna roheka varjundi. Nii oligi üks esimesi 1990. aastate algupoolel minu osalustel loodud tehnoloogiaid just farmijäätmete kiirkomposteerimise tehnoloogia. Selle abil sai luua kompostmulda.

Olin toona enam seotud äritegevusega ning lootsime, et viljakas kompostmuld võiks olla huvipakkuv eksportartikkel just kuivadesse ning kõrbe-tega maadesse. Paraku polnud mul erilist teadmist ega aimu, mil moel ärikultuuri erinevusega toime tulla ja sennapaika see plaan jäigi.

Hiljem olen tehnoloogiaid edendanud nii ehituse kui ka veepuhastuse alal ning harinud inimesi keskkonna küsimustes nii ülikoolides kui ka ajakirjanduses.

Mu töökspidamised on seega päris eakad... täna ainult ehk veidi lihvitumad kui varasemalt.

Palju Teis on säilinud keemikut?

Ma töötangi jätkuvalt keemikuna. Tegelen keemiatöös-

tuse protsesside ja uute materjalide loomisega.

Keemikute osatähtsus Eesti elu edendamisel, ühiskondliku asja ajamisel on tähelepanuväärne. Kui ma millennumivahetusel oma teadmisi Tartu ülikoolis uuel ringil sotsiaalteaduskonnas täiendasin, siis oli miskipärast levinud lause «Hoidku Jumal sind keemikute eest!». Kuidas Teil läbisaamine Jumalaga on?

Minu läbisaamine Jumalaga on neutraalne. Ma pole näiteks kunagi hüüatanud, et «Hoidku keemikud meid Jumala eest!».

Piibli järgi võiksime inimestena käia ümbritseva looduga ümber kui head majapidajad. Ometi on läinud teisiti...

Mitte ainult Piibli, vaid ka igapäise terve mõistuse järgi on see nii. Aga inimeste terve mõistus ja vaba tahe pole lihtsalt pidevalt kooskõlas. Terve mõistus nimelt... pole ilmselt mitte niivõrd Jumalast, kui vabab inimese enda pidevat hoolt. Nagu ei pea ka põld end ise.

Inimühiskonnas on palju uut ja väga uut teadmist, mis on kogunenud viimase sajakonna aasta jooksul. Nagu paar tuhat aastat vana jumalatsõna, nii pole kahjuks ka värske teaduslik teadminegi Maa elanike terve mõistuse sage osaline. Meie vaba tahet juhib paraku jah üsna sageli just veidi aegunud või puudulikki terve mõistus.

Olen Piiblit korduvalt lugenud, loomulikult kujuneb igaühel neist tekstidest oma nägemus. Nii ka mul.

Vana Testamendi lugedes joonistub selgelt välja käitumisreeglistik, mille kohaselt ei tasu teistele teha seda, mida ei taha, et endale tehtaks. Kui lugeda ja kuulata meie kaasaegsete inimeste arusaama eetikast ja moraalist, siis just see arusaam tuuakse üsna sageli selleks n-ö õigeks viisiks toimida.

Samas, selle põhimõtte järgi toimib osaliselt ka suurem osa muust elusast. Uue Testamendi lugude põhijoon on aga hoopis muus: tee teistele seda, mida tahad, et endalegi tehtaks. Mingis mõttes see ju kajastub põhimõttes, et ligimest tuleb armastada. Teisele head-

Marek Strandberg ütleb, et teiste huvides toimimine on väga praktiline ja kohane igale terve mõistusega olendile.

Foto: Aivo Kallas

Inimene jalgratta seljas

tegemises ongi tegelikult jätksuutliku inimsivilisatsiooni võti... rohkem kui alandlikkus või jumalakartlikuski ehk. Koostöö ja teiste huvides toimimine nõuab paratamatult seda, et oma terve mõistus hoitakse kombes. Enda kohta tajume ja tunnetame alati, mis meile hea, ka sügavamalt juurdlemata.

Selle arusaama järgi võiks Jeesust Kristust pidada üheks esimeseks edukaks juhtimis- ja majandusteoreetikuks. Teiste huvides toimimise praktilist loomust on Jeesusest aastasadu hiljem mõistnud nii Henry Ford kui John Nash.

Esimene neist mõistis üheksa aastakümne eest, et konveieril õnnestub autosid

kiiremini toota, kui töölised ei hoolitse vaid enda tegemiste eest, vaid peavad silmas ja aitavad kaasa, et ka nende kaaslased oma tööga toime tuleksid.

Poole sajandi eest täheldas matemaatik John Nash, et erinevate mängude võitmise parimaks strateegiaks võib osutuda just oma mängupartnerite huvis toimimine. See tähelepanek oli aluseks, miks Nashile 1994. aastal majanduse alal Nobeli preemia määrati.

Erinevatel ajastutel on nii kirik kui ka rahvas andnud piiblitlugudele erinevaid tähendusi. Eestlaste, tegelikult kogu maailma jaoks on piiblitlugude tähendus nihkunud

just teiste huvides toimimise möödapääsmatusele. Sel moel mõeldes ja toimides säilib nii inimene kui ka keskkond.

Sööme kodus siinset toitu, kogu kodukeemia on keskkonnasõbralik, käime taaralinnas palju jalgsi, sorteerime prügi, üritame ressursse säästa... Ometi ei päästa sellega veel maailma. Tarbimishullus kestab, mugavus nõuab ohvreid ja laiutav tööstus saastab ja laastab. Kuidas edasi?

Minu veendumuse kohaselt pole küsimus mitte niivõrd tarbimises, kui tarbitava olemuses. Nimelt on enamus kaupu niivõrd energia- ja materjalimahukalt valmistatud, et see meid hukutabki. Ega nii edasi ei saagi. Tuleb hakata võimaluste piire märkama ja neid oma tegemistes arvestama.

Üks on selge, inimese võimuses pole hukutada elu Maal – elujõud on määratult suur. Ainus, mida inimkond on suuteline hullus ja piirideta tarbimises tegema, on – hävitama endale sobiva elukeskkonna.

Edasi? Edasi tuleks pühendada sellele, et muuta majandamise aluseid. Vaid rahas mõõdetav ja kaalutav kapitalitajajate arvustus on selgelt puudulik ja tekitab moonutatud pildi maailmast.

Edasi tuleks minna näiteks kapitaliarvestuse aluse laiendamisega. Majandusotsustes tuleb kasutusse võtta ka looduskapitali mõiste. Looduskapitalism oleks see tee, mille abil vaid rahale keskenduvast majandusest edasi areneda. Raha on kultuuris olulisel kohal ja rahavihkamise ja kasumi eitamisega kaugele ei jõua.

Looduskapitalism olekski majanduskultuuri edasiarendus. Rahas arvestatava kapitali puhul tähendab selle kaotus majandusaasta jooksul ettevõtte pankrotti. Nii peaksid olema ka ettevõtted, mis kasutatavad liigselt loodusressursse, ökoloogilises pankrotis. Raha pole mitte halb, vaid on lihtsalt ühekülgne ja seetõttu universaalse mõõdupuuna kõlbmatu.

Nii nagu me oskame kaupluses kasutada mõõdulinti, et hinnata, kas diivan või kapp meie tuppa mahuvad, peame õppima hindama ja mõõtma majandust, kas see Maa öko-

süsteemi ära mahub.

Teie ideed säästvast ja taastuvast energiast, ökodudest ja osalusdemokraatiast on muljetavaldavad. Millised on need positiivsed momendid Eesti puhul, mis võiksid kaasa aidata sinisele edumeelsele ökoloogilisele innovatsioonile?

Elkõige on selleks selge vajadus ökoloogilise innovatsiooni järele. Eesti võiks olla juba loodud säästlike tehnoloogiate rakendamisega eeskujuks. Just eeskuju ja näited on see, mis ühiskonnas muutusi tekitab. Inimesed on oma looduslikult loomult primaadid ja meid iseloomustab seetõttu kaldumus olla uudishimulik ja ettetehtut järgi teha.

Väikese ja sestap ka paindliku ühiskonna, nagu seda Eesti on, võimalus on olla uue energialahenduse kasutussevõtjana teenäitaja. Nii oleme seda olnud näiteks IT valdkonnas: oleme kiiresti ja paindlikult ühiskonna ulatuses rakendanud mitmeid lahendusi, mida meilt on ka õppimas käidud.

Eestil on võimalus teha oma valikud ökoloogilise innovatsiooni suunas kas või eelolevatel riigikogus valimistel. On erakondi, kes keskkonnasäästlikku majandust pooldavad, ja neid, kes seda välis- tavad.

Kas Teie meelest dikteerib inimese edaspidise käekäigu ökoloogilises mõttes inimese ise või keskkond?

Mõnes mõttes on inimkond ökosüsteemis sarnane inimesega jalgratta seljas. Kas jalgratturi edasikulgemise dikteerib jalgrattur või jalgratas?

Nagu peame oskama jalgrattal tasakaalu hoida ja mingist hetkest toimib see auto- maatselt, peab inimkond suutma samal moel ökosüsteemiga koos ja tasakaalus toimides edasi liikuda.

Meil on palju õppida põlisrahvastelt, kelle kultuuri pärisosaks on loodushoid ja looduse võimaluste ning piiride loomupärane tunnetamine. Ütleksin siis, et meie edaspidine käekäik on määratud meie suutlikkusega ökosüsteemiga koos toimida.

Küsis **MARI PAENURM**

Eetikast poliitikas, liberaalsuse piirangutest ning religiooniõpetusest

Peapiiskop Jaan Kiivit on paari aasta eest öelnud: «Me elame väga ebakõlbelises, ristiusuvaenulikus, elu põhiväärtuste ja jaotuste seisukohalt harimatus ühiskonnas.» See on karm hinnang ja seda tuleb võtta tõsiselt. Miks see nii on?

AVO ÜPRUS,
Riigikogu liige

Nagu iga köök, nii vajab ka poliitika sisemist reeglistikku, mille rikkumisel on kahetsusväärne tagajärg: olgu selleks siis toidu- või poliitikamürgitus. Gallupite kohaselt on tagajärg käes.

Muidugi ei muuda reeglite selgeksõppimine kedagi automaatselt ingliski ega isegi mitte inglaseks: kurat tunneb ka Piiblit, aga toimetab ikka oma- moodi. Kõige resultatiivsem ongi ta siis, kui võtab enesele ristiinimese maski, mille tagant südamehoiak välja ei paista.

Samas ei ole meie oma valitsemiseufoorias pidanudki vajalikuks sõlmida poliitikute vahel sisemine kokkulepe,

kehtestada enesele moraalsete piirangute süsteem.

Mõtestada elu ja seada eesmäärke

Kel vähegi aega, võtab sõna moraalikriisist poliitikas ja ühiskonnas laiemalt. Poliitikut kasutavad ajakirjandust võimendusena ning näitavad üksteisele näpuga. Sõrm on ebaproportsionaalne nii osundatava kui osundaja suhtes. Nii pikk kriis oleks viinud kas surma või tervenemiseni.

Pigem on tegemist hingelise tühjusega seal, kus peaks paiknema eetos, millest johtuvalt tehakse kõlbelised otsused. Selle tühjuse nimeks on sekulariseerumine, mis võtab inimeselt kõik põhjused astuda vastu kurjale, peale egoismi. Aga usu ja aateta egoism eelistab kokkulepet kurjaga, sest ta ei usu hea ja kurja absoluutsusse.

Kõik on relatiivne, ütleb liberaal ning lööb käed kasuga. Kui usus põhistuval identiteedil saaks baseeruda eesti filosoofia, sealhulgas eetika, suudaksid inimesed tulemuslikumalt mõtestada oma elu, seada eesmäärke ja valida vahen-

deid nende saavutamiseks.

Eksisteeriksid usus põhised normid ka ühiselu korraldamiseks, poliitika tegemiseks ja äriasjade ajamiseks. On täiesti loomulik, et kui ei oleks olnud viiekümneaastast okupatsiooni, okstraadiga läbepitad ajaloolõiku, siis saaksime täna rääkida ristiusust, mis tagab moraalset konsensus, olles tolerantne ja mõistev ka teiseusulistest suhtes, nagu seda on näiteks Taani.

Hiljutine pilapildiskandaal on erand, mitte reegel. Kuidas õnnestub moraalne restauratsioon meil, näitab aeg, aga viivitada ei tohi. See oleks eba- moraalsete püsistamine, selle osaks olemine ning häving.

Vääristada rahvusmälu

Seega on meie ülesanne muuta poliitika moraalseks ja sellega ka kapitalism moraalseks. Suur ülesanne. Tegemist on eestlaste identiteedi puhastamisega, ajaloo- ja rahvusmälu tervendamise ning vääristamisega oma hinge mäletamisega. Euroopa hingestamisele kutsus üles ka Euroopa Kirikute Konverents. Ma ei ole kindel, kas see ühe põlvkonna

jooksul õnnestub, aga taotlema tuleb.

Neil põhjustel pean väljalikuks tsiteerida **Tunne Kelami** tõlgitud kardinal Ratzingeri, tänase paavst Benedictus XVI programmilist artiklit saksa kuukirjast Cicero (mai 2005): «Esimene element (mis aitaks taastada euroopalikku identiteeti – A.Ü.) on absoluutsus, millega inimese väärikust ning inimõigusi tuleb väärtustada iga riikliku seadusandluse alussammastena.

Kõnealused põhjanevad väärtused ei eksisteeri seadusandjate loominguna ega kodanike heakskiidu jõul, vaid nad eksisteerivad iseenesliku õiguse, mida seadusandjail tuleb alusest peale respekti-rida. /.../

Inimväärikuse kehtivus seisab kõrgemal igasugusest poliitilisest kauplemisest, kõrgemal mistahes poliitilisest otsusest ning osundab lõppkokkuvõttes üksnes Loojale. /.../ **Puutumatute väärtuste olemasolu on meie vabaduse ja inimliku suuruse tegelik garantii.**» Just nimelt: mitte vabadus ei ole inimväärikuse eeldus, vaid vastupidi. Iga ini-

mese väärtuslikkus on asjaolu, mille tõttu peab vajadusel piirama ka enese ja teiste vabadust.

Rõhk haridusele

Seetõttu on praegu peaküsimus liberaalsuse tõkestamine. Omal ajal võis tunduda normaalne luua nii moraalset kui ka majanduslikult liberaalne riik. Konservatiivsusest rääkida oli viieteistkümnenda aastast eest pentsik.

Orwellilikult väljendudes oleks kõige konservatiivsem olnud olla kommunist. Konservatiivseteks nimetati Moskva putšiste. Täna on aga olukord teine. Mõistete pahupidi- pööratus on hakanud taanduma. Euroopalik väärtussüsteem on hakanud enesest märku andma nii eestlaste kui ka teiste Euroopa rahvaste teadvuses. Tasapisi jõuab ka alg- todede õpetamine tagasi kooliprogrammi.

Vaidlused multikultuurses maailmas möödapääsmatu religiooniõpetuse üle ajavad ah- hetama, seisukohti võtvate ministrite ignorant- sushajamata. Madridi, Londoni ja Pariisi eeslinnade näidete va-

ral peaks vajadus ka teiste religioonide mõistmise järele olema selgem kui kunagi varem.

Seda sõltumata asjaolust, kas religioon on olnud terrori põhjus või selle võimendamiseks kasutatud jõuõlg. Liibanonist, Afganistanist ja Iraagist ma parem ei räägigi.

Meil tuleb üle saada moraalsete teadvuse desorganiseeritusest, mis on saanud alguse II maailmasõja järgsete vägivaldsete muutuste tõttu ühiskonna arengus ja mis on astendatud pöördest turmajanduse üheksakümnendate algul.

Tõsi on, et selline pööre on olnud ellujäämiseks paratamatu, tõsi on, et sellel pöör- del on olnud oma hind. Praegu on aga aeg stabiliseerida areng, tagada võimalikult paljude toimetulek ning investeerida hariduses.

Ei ole vaja kavandada uusi hüppeid, vaid garanteerida tulevik. Seda toetab konservatiivse mõttelaadi esiletõus, väärtuspõhine otsustamine ja pieteedi- ning perspektiivitunne. Ärgem kembelgem, kehtestagem reeglid ja hakakem elama.

VAIMULIKE KONVERENTSI EEL

Laulumäng taevasele Isale

Jumalateenistuse reformist

(Algus eelmises EKs.)

Jaan Lahe: Jumalateenistuse kord puudutab vahetult kõiki koguduseliikmeid. Kuivõrd on kavas uut jumalateenistuse korda tutvustada kogudustele ja kas on kavas küsida ka koguduste arvamust?

Marko Tiitus: Käsiraamatu eelnõu menetlemise täpse korra otsustab piiskoplik nõukogu. Isiklikult saan rääkida Viljandi Jaani koguduse kogemusest: meil on tänavustest ülestõusmispühadest kasutusel uuendatud jumalateenistuse kord.

Sellele eelnes poole aasta pikkune ettevalmistusperiood: kõigepealt arupidamine koguduse töötajate ringis, seejärel koguduse nõukogu otsus, jumalateenistuse korra paljundamine (koos nootidega) ja köitmine, et see oleks kättesaadav kõigile kirikulistele, uuendusi tutvustav artikkel koguduse infolehes, liturgia õppepäev.

Koguduse nõukogu soovil oli uus jumalateenistuse kord enne lõplikku otsustust kättesaadav kõigile koguduseliikmetele tutvumiseks ja arvamuse avaldamiseks. Niisiis toimus uuendatud liturgia kasutuselevõtt läbinisti demokraatliku protsessi tulemusena. See oli oluline eelkõige mulle, sest tõsist vastuseisu kohates ei oleks ma hakanud vägisi uuendusi teostama.

Samas ei kujuta ma ette, et uut jumalateenistust ja kiriklike talituste käsiraamatut saaks kehtestada referendumi- või et iga koguduse nõukogu hakkaks hääletamise teel oma arvamust avaldama. Otsuse teeb kirikukogu, kuhu valitud saadikud esindavad konkreetseid praostkondi, kus on võimalik läbi viia vastavaid arutelusid, et koguduste üldine meelsus ja arvamus välja selgitada ning sellele vastavalt ka hääletada.

Teiseks, igal vaimulikul on võimalus osaleda otsuse tegemisel Vaimulike Konverentsi kaudu, kelle heakskiitu käsiraamat enne kirikukogusse jõudmist vajab. On loomulik, et vaimulik kui oma koguduse jumalateenistusliku elu juht ja liturg ning vastava valdkonna ekspert lähtub aruteludes ja

hääletamisel mitte ainult enda privaatarvamusest ja maitseelistustest, vaid oma koguduse vaimulikust teenimisest, palveosaduse süvendamisest ja liturgilise elu rikastamisest.

Kokkuvõttes – ma ei vastanda vaimulikke ja kogudusi. Kogudused on valinud endale õpetajad ja viimased peaksid kogudusi puudutavaid otsuseid langetades lähtuma koguduste huvidest.

Jaan Lahe: Kas ei või juhtuda nii, et uus jumalateenistuse kord ei leia vastuvõttu konservatiivsetes kogudustes, kes on harjunud senise jumalateenistuse korraga?

Marko Tiitus: See on mõeldav. Esmalt algab jumalateenistuse korra uuendamine vaimulikust ja kirikumuusikust – kas ja mil määral nemad peavad uuendusi loomulikeks ja headeks ning on valmis ümber õppima ja aitama ka kogudusel uuendustega kohaneda.

Kui vaimulik on uuenduste suhtes varjamatult skeptiline ja võtab neid kui «ülevalt alla» kehtestatud direktiivi, siis võib eeldada ka koguduse vastuseisu. Palju sõltub sellest, kas ja kui palju koguduseliikmetele liturgia ülesehitust ja iseloomu ning uuenduste tagapõhja selgitatakse, see on jällegi vaimuliku ülesanne.

Nii või teisiti, muutustega kohanemine võtab aega ja teatud segadused on ilmselt vältimatud. Kui mõni kogudus kindlalt kõik uuendused tagasi lükkab, siis on võimalik, et konsistooriumi või piiskopliku nõukogu loaga saab ta edasi kasutada tsaariaegset (või ka rootsiaegset) agendat.

Meie kirikus kehtib ju üsna suur vabadus ja vaevalt kujutame ette, et uut jumalateenistust korda kellelegi jõuga peale surutakse. Samas võime meenutada «Kiriku laulu- ja palveraamatu» kasutuselevõttu 1991. a – ka siis oli neid, kes ütlesid, et nemad küll uutest raamatutest laulma ei hakka. Ma ei tea, et täna oleks Eestis kogudust, kus oleks jäädud iga pühapäev 1899. a «Uue lauluraamatu» juurde.

Jaan Lahe: Mida ütlesid neile, kellel on jumalateenistuse reformi suhtes kahtlused või kartused, ja neile, kes on

Jaan Lahe

mingil põhjusel sellise reformi vastu?

Marko Tiitus: Teatud annus kahtlusi ja skepsist kuulub terve mõistuse juurde. Ei saagi oodata, et nii olulises küsimuses nagu uus kirikukäsiraamat kõik kohe kahe käega pooll oleksid. Arvamuste erisus ja paljusid ka kiriku sees on loomulik ja tervitatav nähe.

Kuid kahtlustel-kartustel ei tohiks lasta foobiaks muutuda. Kui öelda, et miski ei meeldi mulle sellepärast, et see on uus või seda pole varem olnud, siis on see väide kas irratsionaalne või esindab niisugust teoloogilist arusaama, mille kohaselt jumalateenistuse kord on ajas ja ruumis muutumatu – sellega ei saa aga luterlik teoloog nõustuda.

Kahtlejatele soovitatakse: analüüsige kainelt ja erapoolelt uut jumalateenistust ja kiriklike talituste käsiraamatut, arutlege sisulisi küsimusi koos ametikaaslastega ja koguduseliikmetega, toogem välja eelnõu head ja halvad küljed ning esitage konkreetseid parandusettepanekuid.

On oluline mõista, et uus käsiraamat ei valmi mitte ühe huvigrupi survel, vaid kogu kiriku vaimuliku elu rikastamiseks ja süvendamiseks. Tegemist ei ole mitte viimaste aastate algatuse, vaid 15 aastat väldanud tööga.

Liturgiareformi tähendust ei tasu müstifitseerida ega oodata sellelt liiga suuri tulemusi. Uus käsiraamat ei ole võlulvits, mis lahendab hoobilt meie kiriku probleeme.

Minu meelest ei ole asjakohane väita, et näiteks Soomes on liturgiauuendus toimunud, aga kirikuliikmete arv vähenen ikkagi. Kas need asjad on

Marko Tiitus

üks ühele omavahel seotud? Väita võiks ka vastupidist – meil ei ole jumalateenistust korda ametlikult muudetud, kõik on vanaviisi, aga kirik kahaneb.

Jumalateenistuse korra uuendamine ja liturgilise (jumalateenistusliku) vagaduse süvendamine on üks paljudest kiriku ees seisvatest ülesannetest, ja ainult nende kompleksne lahendamine võib kaasa aidata kiriku liikmeskonna kasvule ja kiriku vaimse elu uuenemisele. Kindlasti ei välista ega pisenda liturgiareform teisi olulisi teemasid, olgu nendeks siis laste- ja noortetöö, haridusküsimused, majanduslik jätkusuutlikkus vm.

Teisalt ei tasu liturgiareformi ega jumalateenistuslikku elu laiemalt ka alahinnata. Augsburgi usutunnistuse järgi konstitueerivad kiriku sõna kuulutamine ja sakramentide jagamine – järelikult on kirik *eo ipso* liturgiline osaduskond.

Pühapäevane jumalateenistus on luterliku kiriku vaimse elu keskmeks. Meil on palju ära teha selleks, et jumalateenistus oleks kogudusele tõepoolest nädala tippphetkeks, teekonnaks allikale, millest ammutamine annab jõudu ja väge eelolevaks nädalaks ja kogu eluks. Liturgia on keskkond, milles kristlane kohtub Jumala, kaasinimese ja iseendaga.

Et see kohtumine oleks võimalikult intensiivne ja viljakas, elusamust ja ärsust võimaldav, tuleb liturgidel ja kirikumuusikutel, aga ka kõigil koguduseliikmetel luua soodsad tingimused.

(Lõpp.)

Seadusemuudatus teisel ringil

Riigikogu liige Avo Üprus esitas 10. jaanuaril riigikogu menetluse taas põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse ning Eesti Vabariigi haridusseaduse muutmise seaduse eelnõu.

Seaduse eelnõule andsid oma toetusallkirja 24 riigikogu liiget: Olav Aarna, Igor Gräzin, Raivo Järvi, Siim-Valmar Kiisler, Peeter Kreitzberg, Elle Kull, Mart Laar, Mihhail Lotman, Tõnis Lukas, Mart Meri, Leino Mägi, Tiit Niilo, Juhan Parts, Ülle Rajasalu, Indrek Raudne, Urmas Rein-salu, Reet Roos, Helir-Valdor Seeder, Mark Soosaar, Imre Sooaär, Elmar-Johannes Truu, Peeter Tulviste, Trivimi Velliste ja Avo Üprus.

Eelnõu alustas riigikogus teist ringi. 26. oktoobril esimest korda esitatud seadusemuudatust menetleti riigikogus 14. detsembril ja hääletati Keskerakonna fraktsiooni ettepanekul pärast esimest lugemist menetlusest välja. Taasesitatud eelnõult võtsid oma allkirja tagasi keskerakondlased Eldar Efendijev, Olev Laanjärv ja Vladimir Velman.

Eelnõu eesmärgiks on viia religiooniõpetus riiklikku õppekavasse gümnaasiumiastmes kohustusliku ja põhikooliastmes vabatahtliku õppeainena.

EK

Religiooni õppimine ilma religiooniõpetuseta

Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse (REKK) koduleheküljel (www.ekk.edu.ee/oppekavad/index.html) võib tutvuda riikliku õppekava materjalidega.

Õppekava sisaldab rohkem kui 400 leheküljel REKKi ja Tartu ülikooli koostöös koostatud koolieelse lasteasutuse, põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava dokumente. Et tegemist on veel tööversioonides olevate materjalidega, ootab REKK ettepanekuid, arvamusi ja tagasisidet 1. veebruarini.

Ilma religiooniõpetuseta

2006. aasta lõpus oli riigikogus hääletusel põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse ning Eesti Vabariigi haridusseaduse muutmise seaduse eelnõu, mis oleks muutnud religiooniõpetuse gümnaasiumis kõigile kohustuslikuks ning põhikoolis kohustuslikuks juhul, kui seda soovib koolis vähemalt 5 õpilast, kuid likuti Keskerakonna fraktsiooni ettepanekul algatatud hääletusel tagasi. Seega on loogiline, et riikliku õppekava töömaterjalidest ei leia praegu religiooniõpetust kui eraldiseisvat ainet.

Kui mind huvitab eelkõige religiooniõpetus, siis on praegusele tööversioonile raske midagi soovitada. Kui ma soovitsin midagi, mis aitaks «religioonialast» õpet nendes õppekavades täiendada või paremaks teha, siis toetaksin ju otseselt «ilma religiooniõpetuseta» riiklikku õppekava.

Sündmuste praeguses arengujärgus tundub seetõttu kõige mõistlikum pigem kaardistada seda hulka «sisulist religiooniõpetust», mis on nendes õppekavades sees ning mille olemasolu ei ole tekitanud (ning ilmselt ei tekita ka tulevikus) erimeelsusi ega paksu verd.

Jagatud ainetesse

Aineid valdkonniti eristades öeldakse nendes materjalides, et «sotsiaalvaldkonna ainete eesmärk on kujundada õpilastes adekvaatset enesehinnangut ja tervislikku eluviisiarusaama ühiskonnas esinevatest /.../ religioonidest ja filosoofilistest ideedest ning kultuurilisest mitmekesisusest» (lk 29). 8. klassi «Inimene ja ühiskond» aines käsitletavate teemade seas on ka «religioon ja usuvabadus» (lk 301). 12. klassis peaks õpilane teemal «Etika ja moraal» õppima ka «tähtsamaid religioone» (lk 155).

Gümnaasiumiastmes «Inimgeograafia» tunnis käsitletakse «maailmareligioone ja nende geograafilist leviala» (lk 219) ning aine tulemusena peaks õpilane teadma maailmareligioone iseloomustavaid tunnuseid, analüüsima religiooni mõju inimese majanduslikule käitumisele (!), mõistma tsivilisatsiooni ja religiooni seoseid (lk 221).

On igati oodatav, et religiooni käsitletakse küllaltki palju ajaloo tunnis, mille õpitulemuste hulgas mainitakse, et nii põhikooli- kui ka gümnaasiumilõpetaja peaks mõistma «inimeste huvide, päritolu, kultuuri, religiooni ja maailmavaatega seotud erinevuste tausta» (lk 281). Religiooni käsitletakse ka muusika ja kunsti tundides.

Oskused vajalikud

III kooliastme õpingute käigus peaksid õpilased muu hulgas tutvuma «erinevate maailmavaadete ja religioonidega»; mõistma usulisi erinevusi ja ka seda, miks usuline diskrimineerimine on taunitav; õppima seostama erinevaid väärtushinnanguid usuliste veendumustega; oskama tuua näiteid väärtustest, mis on erinevates religioonides sarnased, ning ka selle kohta, «kuidas ajalooline ja kultuuriline taust, sotsiaalne kontekst, elukogemus, religioon ja maailmavaade mõjutavad inimeste väärtushinnangute kujunemist ja muutumist» (lk 399).

Gümnaasiumilõpetaja peaks oskama kriitiliselt ja argumenteeritult arutleda väärtuste ja kõlbeliste normide üle ning oskama analüüsida «erinevaid väärtussüsteeme nende komplekssetes seostes ajaloolis-kultuurilise kontekstiga, religiooniga ja maailmavaatega» (lk 399).

Kui religiooniõpetus saaks ühel päeval kohustuslikuks aineks, siis võiks seeläbi vähendada religioone tutvustavaid ja võrdlevaid osasid (ehk kordusi) teistes ainetes. Teistesse ainetesse võiks jääda käsitletused religioonist, mis on spetsiifiliselt seotud kas kunsti, ajaloo, ühiskondliku sallivusega vms. Praegune olukord tundub kallutatud selles mõttes, et koolis õpetatakse küllaltki palju religiooni kunsti, ajaloo, inimese ja ühiskonna, majanduse, eetika ja moraaliga seotud. Tasakaalustatam oleks, kui religiooni õpetataks ka religiooni vaatenurgast lähtudes.

ALAR KILP

Veel on näha ustavuse vilja

REPLIIK

Olen endine kantor, praegu Rootsi Luterliku Evangeeliumi Ühenduse Soomes ilmi- jutlustaja ja kirjutaja mõtetest, mis tekkisid õpetaja Mihkel Kuke juhtkirja lugedes (EK nr 1, 03.01.2007).

Soome kirikul on Eesti kirikuga sarnased probleemid: jumalateenistustel käib vähe rahvast, aga jõulukontsertide ajal on kirikud täis. Meil on uuendatud lauluraamatuid ja liturgiat ja tulemuseks on, et vana kirikurahvas ei oska enam sammu pidada, aga noored ei tule ikkagi pühakotta. Vaimulikud pingutavad, et püha sõnumit kohendada

maailma soovile, jumalasõna kuuljate hulk aga ei suurene ja tulemuseks saab maailm võimu kiriku üle.

Rootsi kirik on vägisi amestisse pannud naisõpetajaid, sellega kaasnes väär teoloogia ja kirikute kiire tühenemine. Praktiliselt variseb Rootsi kirik kokku ehk kümne aasta jooksul, aeglasemalt järgneb talle Soome kirik. Kiriku juhatus mõnab küll, et teoloogiliselt on konservatiividel õigus, ent kiriku ühtsus ja naiste sotsiaalne võrdsus on tähtsamad kui üksikute südametunnistused.

50 aastat tagasi olid Soome rootsikeelsed kirikud ja palvelad rahvast täis, tarvitati vana liturgiat ja vana keelepruugiga laulu, polnud naisõpetajaid,

Uuendusmeelne Soome luterlik kirik: lapsed toovad kirikusse oma rõõmu. Foto: SELK aastaraamat

inimestele kuulutati ka eba-meeldivaid tõdesid. Jumal tasus vaimulike ustavuse, läkitades rahvale äratust – seda vilja on veel kogudustes näha. Kas

kellelgi on veel julgust seda järgida ja vastuvoolu ujuda?

JUHANI MARTIKAINEN, Eesti Kiriku lugeja Soomes

Professor Kalle Kasemaa rääkimas Artur Võõbusest.
Foto: Jaan Lahe

Eestlane olla on uhke ja hää

Johannes Esto Ühing esitles Uku Masingu ja Artur Võõbuse teoloogilisi tõlkeid.

Meie rahvuslik suurmees **Jakob Hurt** on öelnud, et kui eestlased ei saa olla suured rahvaarvu ja jõu poolest, peaksid nad katsuma olla suured vaimu poolest. Äsjalõppenud aasta 20. detsembril kõneldi Tartus Johannes Esto Ühingu majas kahest eestlasest, kes on olnud suured vaimu poolest. Nendeks on teoloog ja süroloog **Artur Võõbus** ja teoloog ning orientalist **Uku Masing**.

Johannes Esto Ühing esitles Uku Masingu teoloogiliste tõlgete sarja, kuhu kuuluvad kohti keelest tõlgitud Tooma ja Filippose evangeelium ning Manilaste laulud, süüria keelest tõlgitud Pärlilaul ning keskülemsaksa keelest tõlgitud Meister Eckharti «Jumaliku lohutuse raamat» ja «Öilsast inimesest». Avaldamisjärge ootab veel mitu Masingu teoloogilist tõlget, sealhulgas Püha Hieronymuse «De viris illustribus», mis ilmub eesti keeles esmakordselt. Masingu ja Võõbuse töid tutvustasid 20. detsembril professor dr **Kalle Kasemaa** ning allakirjutanu.

Kaasaegsed

Uku Masing ja Artur Võõbus olid kaasaegsed – nad elasid aastatel 1909–1985 ning 1909–1988. Neid mõlemaid iseloomustab tohutu andekus ja töökus. Ometi on nende kahe suurmehe vahel palju erinevusi. Kui Masingu reisisid piirdusid vaid õpingutega Tüübingenis ja Bonnisis ning kaugetesse paikadesse, millest ta kirjutas (India, Polüneesia, Kesk-Ameerika), sai ta reisida vaid vaimus, siis Artur Võõbus sai külastada piirkonda, mida ta uuris, st Süüriat, Iraaki ja Iraani, palju kordi.

Nendelt reisidelt tõi ta kaasa hulgaliselt koopiaid haruldastest süüriaakeelsetest käsikirjadest, mis heidavad valgust Süüria kui ühe vanima ristiusu keskuse ajaloole. Masingu vaimne haare oli suurem kui Artur Võõbuse oma – ta oli üheaegselt teoloog, religioonioloog, orintalist, filosoof ja luuletaja. Samas ei ole aga Masingul nii laia rahvusvahelist tuntust, kui oli Artur Võõbusel, kellele viidatakse pea kõigis Süüria kristlust puudutavates uurimustes.

Ometi ei tea paljud Euroopa teadlased, et süroloog Võõbus (just nii kirjutatakse tema nime paljudes keeltes) oli eestlane. Ent nagu ütles professor dr Kalle Kasemaa – kui olud oleksid olnud soodsamad, oleks ka Uku Masing võinud saada mõnes valdkonnas, näiteks etiopistikas, maailmas sama tuntuks, kui oli Artur Võõbus süroloogias.

Meil on põhjust olla uhked

Ma ei pea ennast rahvuslaseks, olen oma hoiakult pigem kosmopoliit ja uurin valdkonda, millel Eestiga ei ole muud seost peale fakti, et sama teemat on uurinud ka kolm eestlast: Uku Masing, **Kaide Rätsep** ja Kalle Kasemaa.

Olen tundnud oma rahvuse pärast rohkem häbi kui uhkust, kuid kuulates professor Kasemaa vaimustavat ettekanget ning mõeldes meie suurmeestele Masingule ja Võõbusele, tundsin, et ka meil on põhjust olla uhked – oleme meiegi andnud oma panuse maailmakultuuri ja kui me ei suuda olla suur rahvaarvult ega jõult, on meile jäänud ikkagi Jakob Hurda nimetatud teine võimalus – olla suur vaimult.

Jah, meil ei ole just kuigi palju inimesi, kelle kaudu me seda olla saame, kuid mõni on siiski ja me võime end lohutada teadmise, et kõik tõeliselt väärtuslik eksisteeribki siin maailmas vaid tänu vähestele – massidel puudub loovus ja vaimus ja on puudunud läbi aegade. Meil on põhjust olla uhked, et oleme Uku Masingu ja Artur Võõbuse rahvusaaslased ning **Adolf von Harnacki** ja **Juri Lotmani** kaasmaalased.

JAAN LAHE

Laske lapsukesed minu juurde tulla ja ärge keelake neid mitte...

Elame ajal, mil maailm muutub ja meie suhe inimestega teise- neb enneolematu kiirusega. Küsimus, mis on kerkinud paljude omataoliste seas, on väikelaste ristimise kohta. Millistel tingimustel tuleks ristida väike- last? Kelle usk siin viimselt ot- sustab: vanemate, vaderite, vaimuliku või koguni kiriku usk?

Mõneti üllatuseks oli mulle see, kui teadvustasin ühel het- kel: vanaluterlikud dogmaati- kud ja osalt luterlik teoloogia kuni tänapäevani on õpetanud, et väikelapsed ristitakse nende oma usu peale. See tähendab: on olemas ka nn lapseusk, mis on inimesel juba alates tema sünnist. Aga kuidas, kerkib õigustatud küsimus? Millega seda põhjendatakse?

Üsna ilmekaks avastuseks oli mulle ses suhtes üks **Martin Lutheri** jutlus, mille katkendi ka tõlkisin. Seal põh- jendab ta, miks lapsi ei ristita mitte toetudes kiriku (nagu ka- tooliikluses) ega ristivanemate usule (nagu hiljem protestant- luses), vaid «et lapsed usuvad ise ja omavad omaenda usku ristimisel. Selle usu kutsu- neis esile Jumal vaderite eest- palve kaudu ja seda seetõttu, kuna nad lapsi ristimisele toovad kristliku kiriku usus...

Lapsi ei ristita seega mitte ristivanemate ega kiriku usus. See on pigem nii, et vaderite ja kristlaskonna usk palub ja saavutab neile nende oma usu: selles /omas usus/ nad ristitak- se ja usuvad enda jaoks ise».

Viidates piiblikohale, kus Jeesus õnnistab Tema juurde toodud väikelapsi ja töötab, et nende päralt on taevariik (vt Mt 19:13–15, Mk 10:13–16 ja Lk 18:15–16), selgitab Luther seda järgmiselt: «Keegi ei saa meilt seda tõestuskohta ära võtta või seda põhjendustega kahtluse alla seada...

Nendele /lastele/ kehtib Jee- suse õnnistus ja töötus, et nen- de päralt on taevariik. Mida me peame siis ütleva? Kas me peame argumenteerima, et lapsed olevat olnud ilma oma- enda usuta?

Siis oleksid /samas jutluses varem esitatud/ eelmised tões- tuskohad valed: «Kes ei usu, see mõistetakse hukka» (Mk 16:16) jne. Siis oleks ka Kris- tus valetanud ... ja mitte tõsi- selt taevariigist rääkinud, kui Ta ütleb, et nende päralt on taevariik...

Praegu on Kristus ristimisel

Lapsi ristides loob kirik vaimuliku sideme ja kokkukuuluvu- se vaimsete püsiväärtustega ning tugevdab isiksuse enese- teadvust nende väärtuste esindajana.

Erakogu

niisama kohalolev, nagu Ta oli tookord: selles oleme me krist- lastena kindlad. Seepärast ei tohi me lastele ristimist keela- ta. Me ei tohi ka kahelda, et Ta õnnistab kõiki, kes tulevad rist- imisele – nii nagu Ta õnnis- tas lapsi tookord...

Niisiis võime kokku võtta: lapsed tuuakse küll ristimise- le teiste usu ja tegevuse kau- du. Kui siis aga preester või ristija talitab nendega Kristu- se nimel, siis õnnistab Tema /Kristus/ neid ja annab neile usu ning taevariigi. Sest see, mida preester ütleb ja teeb, need on Kristuse enda sõnad ja teod.»

Laste ristimise vastu too- dud põhjendustest nimetab Luther seda, mida on aina esi- tatud läbi aegade: «Kuna lap- sed pole veel tulnud mõistuse- le, siis ei saa nad Jumala sõna kuulda; kus aga Jumala sõna ei kuulu, seal ei saa olla usku» – nii nagu Paulus ütleb Rm 10:14–17, et usk tuleb kuulu- tusest ning keegi ei saa usku- da, kui ta pole kuulutust kuul- nud.

Paulusega on Luther nõus, pent muus suhtes küsib ta tõsiselt: «On see aga tõesti kristlik, nõnda meie omadest mõtlemisseljustest lähtudes otsustada Jumala tegude üle? Lapsed pole veel mõistusega, seega ei saavat nad uskuda?

Kuidas oleks, kui sina sellise mõistuse kaudu juba usust ära langenud oleks, lapsed aga tu- leksid oma mõistusetuse kau- du usule?

Tõestatagu ometi, mida head võiks mõistus lisada usu- le ja Jumala sõnale! Kas pole see mitte mõistus, mis avaldab usule ja Jumala sõnale kõige rohkem vastupanu, nii et kee- gi ei saa tulla usule ega taha Jumala sõna järgi kannatada, kui mõistust ei pimestata ega vägistata, nii et inimene tema- le /mõistusele/ ära surema ning otsekui narriks saama peab, mõistusetuks ja mõiste- tamatuks nagu väike laps? Tei- siti ei või ta usklikuks saada ning Jumala armu vastu võtta, nagu ütleb Kristus (Mt 18:3): «Kui te ei pöördu ega saa kui lapsukesed, siis ei pääse te taevariiki...»

Ütle mulle ka, milline mõistus oli neil lastel, keda Kristus kallistas ja õnnistas ning andis neile osa taevast? Kas polnud ka nemad ilma mõistusega? Miks ta siis käsib neid enda juurde tuua ning õnnistab neid? Kust nad han- givad sellise usu, mis teeb nad taevariigi lasteks? Tõesti, just kuna nad on mõistusega ja nar- ritaolised, just seetõttu on nad kingitud usule – ja nimelt pa- remini kui vanad ning mõis- tuslikud, kellele mõistus sei- sab ikka tee peal ees.»

Seepärast: «Ei tohi vaadata mõistusele ja tema tegudele, kui kõneldakse usust ja Juma- la teost. Seda /usku/ kutsu- esile Jumal üksi – ning mõis- tus on surnud ja pime ning sel- le /Jumala/ teo suhtes nagu mõistusega kiviplokk.» (Luthe- ri jutlus tekstile Mt 8:1–13 (aastal 1525); WA 17 II 82–85 (väljavõte); trükitud ajakirjas *Luther. Zeitschrift der Luther- Gesellschaft*. 2/2005. Vanden- hoeck & Ruprecht. Göttingen 2005, lk 62–63.)

Tänapäeval võime muidugi kurt 20. sajandi teoloogi- de kombel, et miks on siis kõr- vale jäänud need lastena risti- tute massid, kellele Jumal pi- davat ristimisel usku andma? Miks on olemas Hitlerid, Leni- nid, Stalinid?

Vastus on lihtne: usu salga- mise pärast. Ei maksa unusta- da, et suurem osa natse oli käi- nud leeris ning suurem osa kommunistidest oli kasvanud kristlikus miljöös. Nad salga- sid ristimisel omandatud usu sellest hoolimata – ei aita alati õpetusest ega kasvatusestki.

Viimaks on oluline maini- da, kuidas mõistis Luther usku: usk pole tema järgi seo- tud mitte niivõrd mõistusega (mis peab usu suhtes tunnis- tama oma piiratust), kui just «südamega», kus on meie tun- ded ja tahtmised (st meie ise) – erinevalt mõistusest on vii- mased inimesel olemas sün- nist alates (kui mitte juba ema- ihus).

Ka «mõistusetu» laps tajub Koma ümbrust: vanemaid, teisi inimesi – aga ka Jumalat, kelle Vaim ulatub inimeste juurde ja sisse. Lapsed teata- vasti võtavad eeskuju ümbru- se hoiakuist ning reageerivad nendele. Seega tulevad nad ristimisele, et nad saaksid Ju- mala lasteks ning Jeesuse jüngeriteks, saades – vanemate (ja teiste uskliku) eeskuju kau- du loodud koduse kristliku miljöö vahendusel – osa lähe- daloleva Issanda enda hoiak- kust.

Sedasama ütleb meile Jee- sus, kes kutsus lapsukesi enda juurde: «Minge siis ja tehke jüngeriteks kõik rahvad, neid ristides Isa ja Poja ja Püha Vai- mu nimesse ja neid õpetades pidama kõike, mida mina teile olen käskinud. Ja vaata, mina olen iga päev teie juures ma- ilma-ajastu otsani!» (Mt 28:19–20).

ARNE HIOB,

teoloogiadoktor

Jeesus vastas: «Tõesti, tõesti, ma ütlen sulle – kui keegi ei sünni ülevalt, ei või ta mitte Jumala riiki näha. Tõesti, tõesti, kui keegi ei sünni veest ega Vaimust, ei või ta mitte pääseda Jumala riiki.»

Jh 3:3,5

Ristimist peetakse oluliseks

Üks mitmest EELK tööüh- mast tegeleb ristimiste- maatikaga.

Töörühm ristimistemaati- ka käsitlemiseks moodustati EELK Konsistooriumi otsu- sega 5. juulist 2005. a. Selle koosseisu kuuluvad **Andres Pöder** (esimees), **Enn Auks- mann**, **Toomas Nigola**, **Pee- ter Paenurm**, **Kaido Soom**, **Kristi Säask**, **Jaan Tammsa- lu** ja **Ülo Vaher**.

Töörühm on pidanud ideekoosolekuid, valminud on eelprojekt ning esialgne eelarvekava. Töö peaks tip-

nema hulga põnevate ette- võtmiste ja uute materjalide- ga ning aktiivse üritusesarja- ga 2008/2009. aastal.

2005. aruandeaastal risti- ti EELKs 2376 inimest. Vii- mase viie aasta jooksul on ristitavate hulk pidevalt vä- henenud, kokku 1238 inime- se võrra.

Ristimissakramendi kau- du võetakse inimene kristli- ku kiriku osadusse. Luterli- kus kirikus ristitakse laps soovitatult võimalikult kii- resti elu esimestel nädalatel või kuudel. Kui vanemad on jättnud lapse ristimata, saab

ta tulla iseseisvalt ristimisele noorena või täiskasvanuna.

Laps ristitakse vanemate – erandina ühe vanema või lap- se hooldaja – soovil, tingimu- sel, et nad on ise koguduse täieõiguslikud liikmed ja on valmis andma lapsele krist- likku kasvatust. Vanemad val- livad lapsele ristivanemad, kes peavad olema samuti ko- guduseliikmed. Ristivane- mad on ristimisel tunnistaja- teks ja võtavad endale kohu- suse kaasa aidata lapse krist- likule kasvatamisele.

MARI PAENURM

MEEDIA

EESTI RAADIO

HOMMIKUPALVUSED

15.1.–21.1. peab hommikupalvusi **KRISTJAN LUHAMETS** (EELK). **22.1.–28.1. JAANUS KANGUR** (EKEK). Raadio hommikupalvused on Vikerraadios E–L kl 6.33 ja P kl 7.35 ning Klassikaraadios E–P kl 7.15.

«**Kirikuelu**» pühapäeval kell 19.05 Vikerraadios. Raadio hommikupalvused on Vikerraadios sagedustel 104,1 MHz (Tallinn), 106,1 MHz (Lõuna-Eesti), 105,4 MHz (Ida-Virumaa), 104,7 MHz (Narva), 105,1 MHz (Kesk-Eesti), 104,8 MHz (Pärnumaa), 105,9 MHz (Hiiumaa- ja Saaremaa), 105,6 MHz (Kuressaare), 105,3 MHz (Haapsalu), 105,8 MHz (Viljandi).

Hommikupalvusi korraldab Klassikaraadios sagedustel 106,6 MHz (Tallinn), 103,0 MHz (Tartu), 90,4 MHz (Ida-Virumaa), 89,4 MHz (Narva), 107,6 MHz (Kesk-Eesti) ja 107,3 MHz (Pärnumaa), 107,8 MHz (Hiiumaa- ja Saaremaa), 107,0 MHz (Kuressaare), 106,3 MHz (Haapsalu), 107,0 MHz (Viljandi).

EESTI TELEVISIOON

AJALIK JA AJATU 21.1. kl 14.45. Kordus 19.1. kl 14.50.

«KIRIKUELU KROONIKA»

saateid on võimalik vaadata Kristliku Televisiooni koduleheküljel www.ektv.ee. Igal kolmapäeval uus lugu.

KRISTLIKUD RAADIOJAAMAD

Raadio 7: Tallinn ja Põhja-Eesti 103,1 MHz, Pärnumaa 88,6 MHz, Tartumaa 92,1 MHz, Kesk-Eesti ja Lääne-Virumaa 96,1 MHz.

Address: PK 3396, 10506 Tallinn. Tel 660 7830.

E-post: raadio7@raadio7.ee.

Kuressaare Pereraadio: Hiiumaal 88,7 MHz, Saaremaal 89,0 MHz, Läänemaal 89,4 MHz. Address: Tallinna tn 45, 93813 Kuressaare. Tel. 452 4480. E-post: kuressaare@pereraadio.ee.

Pereraadio programm on eetris sagedustel: Tartumaa, Põlvamaa, Viljandimaa, Järvamaa ja Valgamaa 89,0 MHz, Võrumaa 95,7 MHz, Lääne-Virumaa 88,9 MHz, Ida-Virumaa 88,2 MHz, Tallinn ja Harjumaa 89,6 MHz, Läänemaa 89,4 MHz, Saaremaa 89,0 MHz ning Hiiumaa 88,7 MHz. Address: Annemõisa 8, Tartu 50708. Tel 748 8458. E-post: tartu@pereraadio.ee.

Kolmapäev, 17.01. 6:00 Piibel kaanest kaaneni* 6:45 Keldi palveid. Jaan Tammsalu 7:00 Hommiku-programm. Pia Paris 10:00 ER ja Kompass uudised, teated 10:15 Piiblitund* 11:00 ER uudised, teated 11:30 Järjeit* 12:00 ER ja Kompass uudised, teated 12:30 Piibel kaanest kaaneni* 13:00 Terves kehas terve vaim/Eilupuu* 14:00 Missioonikandja/Misjonipeegel* 15:00 ER ja Kompass uudised, teated 15:30 Vene pooltund 16:00 ER uudised, teated, Piiblivõti* 16:30 Piibliugemine 17:00 ER uudised, teated 17:20 Keldi palveid* 17:30 Piibel kaanest kaaneni. Aare Kimmel 18:00 ER Päevakaja, Kompass uudised, teated 18:30 Järjeit. Jaan Lattik «Viljandi kirikumõis kõneleb», 8. osa. Loeb Aare Vilu 19:00 Mina ja maailm. Enn Auksmann ja Toomas Nigola 20:00 Suu soojaks. Püsväärtused. Alar Kilp ja Mart Raudsaar 21:00 Lastele õhtujutt 21:20 Piiblitund. Joonatani juhtum. Andres Jõgar 22:00 Räägi minuga. Lauri Beekmann 23:00 Pereringis* 24:00 Teejutt* 2:00–6:00 öömuusika, mõtteteri

Neljapäev, 18.01. 6:00 Piibel kaanest kaaneni* 6:45 Keldi palveid. Jaan Tammsalu 7:00 Hommiku-programm. Mart Saar 10:00 ER ja Kompass uudised, teated 10:15 Piiblitund* 11:00 ER uudised, teated 11:30 Järjeit* 12:00 ER ja Kompass uudised, teated 12:30 Piibel kaanest kaaneni* 13:00 Mina ja maailm* 14:00 Suu soojaks/Olemine ja olemas olemine* 15:00 ER ja Kompass uudised, teated 15:30 Vene pooltund 16:00 ER uudised, teated, Piiblivõti* 16:30 Piibliugemine 17:00 ER uudised, teated 17:20 Keldi palveid* 17:30 Piibel kaanest kaaneni. Aare Kimmel 18:00 ER Päevakaja, Kompass uudised, teated 18:30 Järjeit. Jaan Lattik «Viljandi kirikumõis kõneleb», 9. osa. Loeb Aare Vilu 19:00 Südam ja mõistusega. Uskangelased. Toomas Pajusoo ja Olav Pärnaste 20:00 Iisrael ja meie. Ülo Niinemägi 21:00 Lastele õhtujutt 21:20 Piiblitund. Oskar Olvik 22:00 Eestimaa ärka! Janek Pallase 23:00 Vaimulik varasalv* 24:00 Raadiokantsel* 1:00–6:00 öömuusika, mõtteteri

Reede, 19.01. 6:00 Piibel kaanest kaaneni* 6:45 Keldi palveid. Jaan Tammsalu 7:00 Hommiku-programm. Kuldar Jürma 10:00 ER ja Kompass uudised, teated 10:15 Piiblitund* 11:00 ER uudised, teated 11:30 Järjeit* 12:00 ER ja Kompass uudised, teated 12:30 Piibel kaanest kaaneni* 13:00 Raamatutund/Mõttelõngad/Südam ja mõistusega* 14:00 Iisrael ja meie* 15:00 ER ja Kompass uudised, teated 15:30 Vene pooltund 16:00 ER uudised, teated, Piiblivõti* 16:30 Piibliugemine 17:00 ER uudised, teated 17:20 Keldi palveid* 17:30 Piibel kaanest kaaneni. Aare Kimmel 18:00 ER Päevakaja, Kompass uudised, teated 18:30 Järjeit. Jaan Lattik «Viljandi kirikumõis kõneleb», 10. osa. Loeb Aare Vilu 19:00 Küülistestudio. Ewa-Maria Hoffmann. Mare Pihlak 20:00 Taevast ja maa. Abrahami usk. Allan Kroll 21:00 Lastele õhtujutt 21:20 Piiblitund. Taaveti ja Batseba juhtum. Meego Rimmel 22:00 Sõnum muusikas. Hannes Hermaküla ja Andrus Lukas 23:00 Käärkambri tund* 24:00 Hingevaod/Raadiokadeemia* 1:00–6:00 öömuusika, mõtteteri

Laupäev, 20.01. 6:00 Piibel kaanest kaaneni* 6:45 Keldi palveid. Jaan Tammsalu 7:00 Hommiku-programm. Meeli Pärtelpoeg 10:00 Maarahva hommik. Hillar Peets 11:00 Käies looduse radu. Mare Pihlak 12:00 Lastestudio. Ilmar Sirkel 13:00 Küülistestudio/Teelised* 14:00 Algtõed/Taevast ja maa* 15:00 Sõnum muusikas/Minu muusika* 16:00 Russkaja Hristjanskaja Programma. Vjatcheslav Uspenski 17:00 Ruski Blagovest 18:00 Teated, Piiblivõti*, Keldi palveid* 18:30 Kodukodus. Valve Rehema 19:00 Pereringis. Ingrid ja Andres Mesila. Mare Pihlak 20:00 Teejutt. Timo Lige 21:00 Otseülekannet Tallinna Oleviste kirikust – eestpalvesaadet «Valulävi» 23:00 Elupuu/Terves kehas terve vaim* 24:00 Missioonikandja/Misjonipeegel* 1:00 Maarahva hommik* 2:00 Käies looduse radu* 3:00–6:00 öömuusika, mõtteteri

Pühapäev, 21.01. 6:00 Raadiokantsel* 6:45 Keldi palveid. Jaan Tammsalu 7:00 Hommiku-programm. Lauri Beekmann 10:00 Otseülekannet jumalateenistusest EELK Tartu Pauluse kogudusest (Tallinna saatja kuuldealal EEEKL Tallinna Oleviste kogudusest) 12:00 Muusikaline tund* 13:00 Pereringis* 14:00 Teejutt* 14:30 Keldi palveid* 15:00 Jumalateenistuse salvestus EELK Tartu Pauluse kogudusest* 17:00 Jumalateenistuse salvestus EMK Tartu Püha Luuka kogudusest 19:00 Vaimulik varasalv. Vardo Holm – muusika koguduse elus, 2. saade. Uudu Rips 20:00 Raadiokantsel. Harri Haameri jutlusi loeb Eenok Haamer (Tallinna saatja kuuldealal jumalateenistus EMK Tallinna kogudusest) 21:00 Lastestudio* 22:00 Jumalateenistuse salvestus EMK Tartu Püha Luuka kogudusest* 0:00 Mina ja maailm* 1:00 Suu soojaks/Olemine ja olemas olemine* 2:00–6:00 öömuusika, mõtteteri

Esmaspäev, 22.01. 6:00 Piibel kaanest kaaneni* 6:45 Keldi palveid. Jaan Tammsalu 7:00 Hommiku-programm. Pia Paris 7:00 ER uudised 7:15 Hommikuupalvus. Igor Miller 7:45 Teated 8:00 ER uudised 8:30 Keldi palveid* 8:40 Onnesoovid 9:00 ER uudised 9:15 Piiblivõti. Tauno Toompuu 9:30 Hommikuinterjüü 10:00 ER ja Kompass uudised, teated 10:15 Piiblitund* 11:00 ER uudised, teated 11:30 Järjeit* 12:00 ER ja Kompass uudised, teated 12:30 Piibel kaanest kaaneni* 13:00 Vaimulik varasalv* 14:00 Raadiokantsel* 15:00 ER uudised, teated 15:30 Vene pooltund 16:00 ER uudised, teated, Piiblivõti* 16:30 Piibliugemine 17:00 ER uudised, teated 17:20 Keldi palveid* 17:30 Piibel kaanest kaaneni. Aare Kimmel 18:00 ER uudised, teated 18:30 Järjeit. Jaan Lattik «Viljandi kirikumõis kõneleb», 11. osa. Loeb Aare Vilu 19:00 Käärkambri tund. Tõnu Paju, Merike Paja ja Anti Toplaan 20:00 Hingevaod. Tunnete osa usuelus. Tõnu Lehtsaar 21:00 Lastele õhtujutt 21:20 Piiblitund. Taaveti ja Absalomini juhtum. Meego Rimmel 22:00 Kompass. Lauri Beekmann 23:00 Raamatutund/Mõttelõngad/Südam ja mõistusega* 24:00 Iisrael ja meie* 1:00–6:00 öömuusika, mõtteteri

Teisipäev, 23.01. 6:00 Piibel kaanest kaaneni* 6:45 Keldi palveid. Jaan Tammsalu 7:00 Hommiku-programm. Meeli Pärtelpoeg 10:00 ER ja Kompass uudised, teated 10:15 Piiblitund* 11:00 ER uudised, teated 11:30 Järjeit* 12:00 ER uudised, teated 12:30 Piibel kaanest kaaneni* 13:00 Käärkambri tund* 14:00 Hingevaod/Raadiokadeemia* 15:00 ER uudised, teated 15:30 Vene pooltund 16:00 ER uudised, teated, Piiblivõti* 16:30 Piibliugemine 17:00 ER uudised, teated 17:20 Keldi palveid* 17:30 Piibel kaanest kaaneni. Aare Kimmel 18:00 ER uudised, teated 18:30 Järjeit. Jaan Lattik «Viljandi kirikumõis kõneleb», 12. osa. Loeb Aare Vilu 19:00 Elupuu. Teekond tundmatusse. Mare Pihlak 20:00 Missioonikandja. Uute koguduste rajamine. Indrek Luide 21:00 Lastele õhtujutt 21:20 Piiblitund. Oskar Olvik 22:00 Räägi minuga. Lauri Beekmann 23:00 Küülistestudio/Teelised* 24:00 Algtõed/Taevast ja maa* 1:00–6:00 öömuusika, mõtteteri

ÕNNITLEME

Üllar Salumets, õpetaja, 19. jaanuaril – 38
Rene Alberi, õpetaja, 22. jaanuaril – 34

«Meistrite Akadeemia»

17. jaanuaril kl 19 Tartu ülikooli aulas
Oksana Sinkova (flööt)
Lea Leiten (klaver)
18. jaanuaril kl 18 Rakvere gümnaasiumi saalis
Vahur Vurm (klarnet)
Lembi Mets (tšello)
Lembit Orgse (klaver)

«Hingemuusika»

20. jaanuaril kl 18 Otepää kultuurikeskuses
Tallinna Klaveriduo
Nata-Ly Sakkos – Toivo Peäske

Kolmapäeval, 17. jaanuaril kell 11 toimub Eesti Rahva Muuseumis Tartus J. Kuperjanovi tn 9 Jakob Hurdale ja Eesti Rahva Muuseumi lähenevale 100. aastapäevale pühendatud konverents

«Tee eesti muuseumini».

1909. aastal Tartus asutatud Eesti Rahva Muuseum pühendati meie suurimale vanavarakogule Jakob Hurdale, et säilitada tema pärandit.

Religiooni-õpetuse õpetajate konverents

Eesti religiooniõpetuse õpetajate konverents teemal «Eesti religioosne maastik» toimub 27. jaanuaril algusega 10.30 Tallinna Metodisti kirikus (Narva mnt 51).

Kavas loengud: milline on Eesti religioosne maastik, kuidas eesti inimene usuasjadest mõtleb.

Rühmatööd praktilistel teemadel, kohtumisi ja õppekirjanduse tutvustusi.

Osamaks 50 krooni, tudengid 25 krooni, EUL liikmed tasuta.

Eelregistreerimine Tähti Karro tel 5625 2699, tahti.karro@eelk.ee

TELLI EESTI KIRIK!

Aastatellimus 420 krooni
6 kuud 235 krooni
3 kuud 115 krooni
1 kuu 39 krooni

Otsekorraldusega 33 krooni kuus

NB! Vajaliku viitenumbri saab toimetusest!

Konsistoorium võtab tööle peapiiskopi autojuhi.

Kandidaadilt eeldame pikaajalist sõidukogemust, kohusetundlikkust ja head suhtlemisoskust.

Täpsem info: Mati Maanas, tel 627 7366 või 5691 4246; e-post: mati.maanas@eelk.ee

Ilmiktunnistajate õppepäevad

«Tunnistajana ja kuulutajana»

Misjonikeskus korraldab koos Soome Rahva Piibliseltiga ilmiktunnistajate koolituse kõigile kristlastele, kes ühel või teisel moel jagavad Jumala sõna (sõnakuulutajad, piiblingid juhud, laste- ja noorsootöötajad jne). Lektoriks on praost Hannu Päiväsalo, Misjonikeskuse pikaajaline koostööpartner.

Koolitus toimub Misjonikeskuses Tallinnas Tehnika 115 ja koosneb kahest õppepäevast: 3. ja 31. märtsil. Õppetöö on tasuta, toitlustamine kohapeal omal kulul. Osavõtjad varustatakse materjaliga, kahe õppepäeva vahele jääb iseseisev töö.

Vajalik on eelregistreerida hiljemalt 23. veebruariks Misjonikeskuse tel 646 4760 või e-post mk@eelk.ee.

Lisainfo: koolitussekretär Tiina Vösu, tel 5664 2393, tiina.vosu@eelk.ee

10. üle-eestilised noorte talvapäevad Põltsamaal

19.–21. jaanuarini

«OH AJAD, OH KOMBED!»

Tule tutvu Iisraeli rahva peokommete ja olustikuga!

Kavas on erinevad rühmatööd: naeruteraapia, nuku-filmi valmistamine, piiblidraama, Iisraeli tantsud ja laulud, *boffing* jpm. Lisaks maastikumäng, piiblitund, õhtuprogrammid ja muudki huvitavat.

Üles astuvad muusikakollektiivid Septem, Trepikoda ja Living Stone.

Lektorid on Vallo Ehasalu, Mika Tuovinen, Sirje Adamson, Kristi Sääck jt.

Registreerides hiljemalt 14. jaanuariks on osalustasu 150 krooni.

Info Põltsamaa koguduse tel 77 69915 või 5557 8237. Registreerida saab e-aadressil: poltsamaa@eelk.ee või ulvi73@hotmail.ee.

Talvapäevade infot saab vaadata ka internetiaadressil: <http://poltsamaak.phpnet.us>

Talvapäevadele on oodatud noored alates 14. eluaastast!

In memoriam

Minu Isa majas on palju eluasemeid. Kui see nõnda ei oleks, kas ma siis oleksin teile öelnud, et ma lähen teile aset valmistama. Jh 14:2

14. jaanuaril lahkus igavikku Allan Pensa (s 1926), Lõuna-Florida Pauluse eesti koguduse juhatuse esimees. 1955. aastast Ameerika Ühendriikidesse elama asunud Allan Pensa on olnud viimastel aastatel Eesti Kiriku lugeja ja igal suvel, kui tal õnnestus kodumaad külastada, tegi ta viisiid ka Tartusse toimetusse.

Allan Pensa elas südamest kaasa Eesti elule ja läkitas aeg-ajalt toimetusele kirju, kus avaldas oma seisukohti maailmas toimuva kohta.

Lahkunut jäävad mälestama abikaasa Juta perega, sõbrad ja kogudusekaaslasted.

Mälestades
EESTI KIRIKU TOIMETUS

TEATED

Tartu Pauluse koguduses

neljapäeviti kl 17.30 Taizé palvus tiibhoone III k. 21.1. kl 10 jumalateenistus armulauaga. Jutlustab õp Mika Tuovinen. Tegutsevad pühapäevakool, nais-, kammer-, noorte- ja lastekoor, kunstiring kooliealistele, piiblingid. Kantsleil avatud E–R 10–14, L 10–12, pühapäeval 1 tund enne jumalateenistust. Tel 742 0258.

Tartu Peetri koguduses

19.1. kl 12 piiblitund kantsleis. 21.1. kl 10 armulauaga jumalateenistus, samal ajal kl 10 pühapäevakoolitund kogudusemajas Peetri 33. Oodatakse uusi lauljaid segakoori, proovid toimuvad kolmapäeviti kl 16.30 kogudusemajas.

Tartu Maarja koguduses

17.1. kl 18.15 kooriproov. 18.1. kl 18 Taizé palvus. 21.1. kl 12 jumalateenistus. Samal ajal omakultuuring. Kirikukohv. 22.1. kl 10 hommikupalvus. Kl 18.15 kooriproov. Kantsleil Õpetaja 5 E–R kl 9–14, õpetaja kõnetunnid K–R kl 9–12, tel 734 1111.

Tallinna koguduste teated

Jaani

21.1. kl 10 jumalateenistus armulauaga Nigulistes. 24.1. kl 13.30 hardushetk-kontsertmõistklus Rootsi-Mihklis.

Kaarli

21.1. kl 10 jumalateenistus armulauaga. 23.1. kl 17.30 muusikaõhtu. Kristiina Hoidre (orel).

Toomkogudus

20.1. kl 12 orelipooltund. Gustav-Leo Kivirand. 21.1. kl 10 jumalateenistus armulauaga. Kl 13 lätikeelne jumalateenistus armulauaga.

Püha Vaimu

21.1. kl 10 jumalateenistus armulauaga. Kl 15 ingliskeelne jumalateenistus armulauaga. 22.1. kl 18 muusikatund. Koguduse kammerkoor Riho Ridbecki juhatusel.

Nõmme Rahu

21.1. kl 10.30 jumalateenistus armulauaga. Kl 14 jumalateenistus Nõmme sotsiaalmajas.

Peeteli

21.1. kl 11 jumalateenistus armulauaga.

Rootsi-Mihkli

21.1. kl 10 soomekeelne ja kl 12 rootsikeelne jumalateenistus armulauaga.

Viimsi

21.1. kl 11.30 jumalateenistus armulauaga. Kl 11.30 kirikukool lastele.

Saksakeelsed jumalateenistused toimuvad kuu 1. pühapäeval kell 17 Tartu Maarja kirikus ja kuu 3. pühapäeval kell 16 Viljandi Pauluse kirikus.

NÄDAL

19.–21.1. Noorte talvapäevad «Oh ajad, oh kombad» Põltsamaal.

22.–23.1. Vaimulike Konverents teemal «Meie kirik homme» Pärnumaal.

27.1. Religiooniõpetuse õpetajate konverents «Eesti religioosne maastik» Tallinna Metodisti kirikus.

Eesti Kirik ilmub nädalalehena kolmapäeviti. Leht ei ilmu juulis. Sihtasutus Ajaleht Eesti Kirik, registrikood 90007336.

Tellimishinnad 2007. aastal
1 kuuks 39 krooni, otsekorraldusega 33 krooni.
Aastatellimus 420 krooni.
Pangakonto Hansapangas on 221020430989.

Kui soovite tellida Eesti Kirikut:
* helistage toimetusse tel 733 7790, faks 7337792,
* pöörduge lähimasse sideasutusse.
Lehe kojukande probleemid lahendab AS Eesti Post, tel 661 6616.

JUTLUS

Janunegem elava vee järele

Ta tuli Samaaria küla juurde, mida hüütakse Sühhariks, maa-tüki lähedale, mille Jaakob oli andnud oma pojale Joosepile; seal oli Jaakobi allikas. Teekäimisest väsinuna istus Jeesus nüüd allika äärde. Oli keskpäeva aeg. Samaaria külast tuli naine vett ammutama. Jeesus ütles talle: «Anna mulle juua!» Aga tema jüngrid olid läinud külasse toitu ostma. Siis Samaaria naine ütles talle: «Kuidas! Sina, kes oled juut, küsid juua minult, Samaaria naiselt?» Juudid väldivad ju iga kokupuudet samaarlastega. Jeesus vastas: «Kui sa ainult teaksid Jumala kinki ja kes see on, kes sulle ütleb: Anna mulle juua!, siis sa paluksid teda ning tema annaks sulle elavat vett.»

Jh 4:5–14

See, et Jeesus oli Juudamaal palju järgijaid leidnud, oli Tema vastased tegutsema pannud. Kuna nad «otsisid võimalust Teda tappa» (Jh 7:1), Jeesuse aeg, *kairos*, ei olnud aga veel kätte jõudnud, läks Jeesus tagasi Galileasse. Ta valis selleks lühema tee, mis viis läbi Samaaria. Samaarlaste Jumal oli küll Jahve nagu õigeusklikel juutidelgi, kuid võõrastele jumalatele ohverdamise läbi olid nad end juutide silmis igaveseks ajaks kompromiteerinud. Pärast eksii li olid juudid hakanud samaarlasi lausa nakatavalt roojasteks pidama. Juudid vältisid samaarlasi ning nendega kõnelemist. Teisiti käitub Jeesus. Ta kõnetab kaevul Samaaria naist, eirates seeläbi koguni kolme tabu, kõnetades kedagi, kes on samaaegselt samaarlane, naine ja pealegi, nagu hiljem vestluse käigus selgub, mitte kõige paremate elukommetega naine.

Jeesus ei ignoreeri sugugi erinevust juutide ja samaarlaste usu vahel; Ta ütleb koguni: «Teie kummardate, mida te ei tea, meie kummardame, mida me teame» (Jh 4:22). Siin ei ole tegu ükskõikse sallivusega, mis püüab mitte kedagi solvata ning kõigile nende töö jätta (kus viimaks küsimus töö kui sellise järele üldse suhteliseks muutub ning sageli hoopis kaob). Jeesus ei kaldu kumbagi äärmusse: Ta ei ütle, nagu oleks samaarlanna usk samaväärne juutide usuga, kuid ei väldi ka töö teadja ja kandjana teda kui vääral teel käijat, talle vaimuliku kõrkusega ülevalt alla vaadates. Jeesus ütleb, et pääste tuleb küll juutidelt, kuid et Jumal otsib neid, kes Teda toes ja Vaimus kummardaksid. Meie kõrvus kõlab veel see, mida öeldakse Johannese evangeeliumi esimeses peatükis: «Seadus on ju antud Moosese kaudu, arm ja tõde aga tulnud Jeesuse Kristuse kaudu.» Seepärast peab see, kes tahab Jumalat kummardada, pöörama oma pilgu Jeesusele. Sealjuures ei mängi ajaloolised, etnilised ega soolised erinevused enam mingit rolli. Jumala armastus kuulub ka Samaaria naisele.

Selle üle, et tegu oli just nimelt Samaaria naisega, imestavad isegi Jeesuse juurde naasvad jüngrid: «Ja nad panid imeks, et Jeesus kõneles naisega» (Jh 4:27). Juutide jaoks oli naine samaväärne orja ning lapsega, keda ei tulnud Toora tundmises harida. Rabi Juda ben Elaj kiitis näiteks Jumalat kolme asja eest: selle eest, et Ta polnud teda loonud paganaks, naiseks ega harimatuks meheks. Jeesus kõnetab aga Samaaria naist sellest hoolimata, võtab teda tõsiselt ning kuulutab talle, et Tema võib talle anda elavat vett. Tänapäevale jutlusetekstile järgnevaist salmidest võime lugeda, et naine läheb seepeale külla ja kuulutab teistele, et Jeesus on Kristus, mispeale paljud inimesed Jeesuse juurde tulevad.

Evangeeliumilood näitavad ikka ja jälle, kuidas Jeesus inimesi hämmastab ja üllatab. Samuti hämmastab Ta kaevule vett võtma tulnud Samaaria naist. Hämmastab nii sellega, et Ta teda üldse kõnetab, kui sellega, et Jeesus kõneluse käigus hoopis palujast andjaks muutub. Pikast teekonnast väsinuna istub Jeesus kaevu veerel ning palub juua. Samaarlanna on sellest üliras hämmingus, kuna juudid ju väldivad iga kokupuudet samaarlastega, mida ta ka Jeesusele ütlemata ei jäta, seda Talle ehk veidi nina pealegi visates. («Nüüd, kus häda käes ja janu piinab, kõlbab meid küll kõnetada!») Veelgi suuremas hämmingus on samaarlanna aga sellest, kui Jeesus talle ütleb, et Tema ise on eluvesi, pärast mida inimene enam iialgi ei janune.

Jeesus armastab kõneleda piltide kaudu ning need pildid on enamasti väga selged ja suudavad inimesi kõnetada sõltumata nende päritolust ning ajastust, milles nad elavad. Maal on elu üldse võimalik tänu veele; vesi on seetõttu mõistetav ka kõige igapäevaseks eluks vajaliku sümbolina. Vahemere ääres koguti varem vett tsisternidesse ning võib ette kujutada, et mõne aja möödudes ei olnud see vesi enam eriti kvaliteetne. Sellised kaevud nagu Jaakobi oma, millest Samaaria naine vett tuli võtma, olid seetõttu eriliselt hinnas.

Ning korraga tuleb Jeesus, kes nimetab iseennast «elavaks veeks», öeldes, et need, kes joovad Tema antud vett, ei janu enam iialgi. Tavalise vee joomine, olgu see siis kõige kvaliteetsem vesi nagu Jaakobi kaevust võetu, ei suuda meie janu kustutada. Sümboolselt tõlgendatult: ka kõige kvaliteetsem ja parim maist päritolu *asi* ei suuda meie igatsust, soovi enama järele rahuldada.

Jeesuse antaval eluveel on aga teistsugune kvaliteet. Pelk enda vajaduste ja soovide rahuldamine ei too iseendast midagi uut kaasa. Jeesuse antav elu-
si, milleks on halastus ja teadmine, et Jumal on meie ligi, on midagi, mis tekitab omakorda elu: andeksandmist, armastust. Kui meie silmad ei ole enam pööratud ainult iseendale ja meie mõtted ei keerle enam ainult meie endi ja meie vajaduste ümber, vaid meie vaatevälja keskpunktis on Jumal, oleme meiegi saanud juua elavat vett. Jeesus ei häbenenud ennast alandada ja Samaaria naise käest vett paluda. Ärgem siis meiegi häbenegem Jeesuse Kristuse käest elavat vett paluda.

Aamen.

ANNE BURGHARDT, õpetaja

Inimesi tuleb idast ja läänest, põhjast ja lõunast ning istub lauda Jumala riigis.

Luuka 13:29

Foto: Naatan Haamer

*Rännakul Sinu aujärje poole
hea on minna üheskoos,
üksi võiksin väsida
või koguni eksida.
Kingi mu ümber sõpru
ja nendega ühised mõtted.*

*Kingi mulle kaaslasi,
kellega sama tee.
Luba osa saada rõõmust,
et Su aujärje ees seisame koos
paljude saabujate seas.*

NAATAN HAAMER

Eestpalves on ...

Nõmme Saksa Lunastaja, Avinurme ja Hargla kogudus ning õpetajad **Matthias Burghardt**, **Rene Alberi** ja **Vallo Ehasalu**. Samuti on eestpalves koguduste juhatuste esimehed **Veera Litvintseva**, **Ants Rummel** ja **Rein Paas**.

Issand, kuule meie palveid! Ja kui me täna võime olla need, kelle abil Sa vastad meie ligimese palvetele, siis ära lase meid olla tuimad ega tõrksad, vaid olgu me valmis täitma Sinu eesmäärke, Jeesuse pärast.

21. JAANUAR

3. pühapäev pärast ilmumispüha

Liturgiline värv on roheline.

Piiblilugemised:

2. Kuningate 5:(1–8)9–15(16–18)19a
Roomlastele 1:(14–15)16–17
Johannese 4:5–14 (jutlusetekst)

Psalm 86:1–11,17

Päevalaul:

KLPR 57 «Oh Jeesus Kristus, valgusta»

Porvoo eestpalvekalender

Eestpalves on Walesi kiriku Bangori piiskopkond ja piiskop **Anthony Crockett**.

Palvetagem teenimisjulguse eest kristlikus töös.

Samuti on eestpalves Iiri kiriku Dublini provintsi Dublini ja Glendaloughi piiskopkond ja piiskop **John Neill**.

Täname Jumalat vanglates, koolides ja haiglates toimuva teenimistöõ arenemise eest ning palvetame ka ilmi töötajate koolituse käivitamise eest.

Eestpalveteemad ja viited piiskopkondade veebilehtedele leiab internetist aadressil <http://www.pkala.net/porvoo/>